

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XII.

Číslo 1.

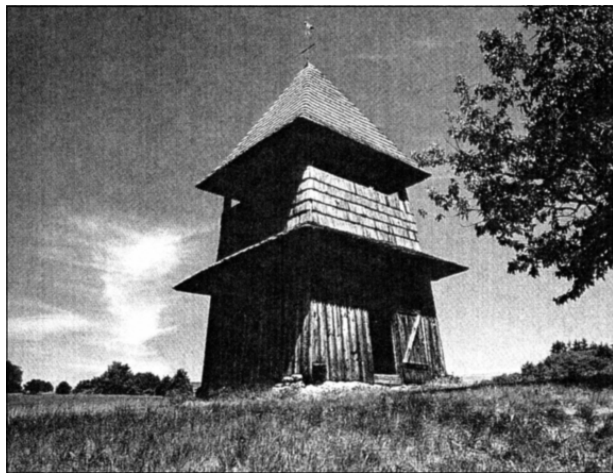
Marec 2014

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Najstarším stavebným materiálom v našich lokalitách bolo drevo. Bolo ho dostatok, a využívalo sa na stavby rôzneho druhu, od cirkevných až po svetské staviská. Bolo ľahko spracovateľné, pomerne lacné a bolo vhodné aj na stavby do kombinácie s kamením alebo hlinou. Dnes sa budeme venovať len čisto dreveným aj to špecifickým stavbám. Sú to zrubové drevené zvonice v Starej Haliči a v Čeríne.

ZNaky NA ZVONICIACH U ČERÍNE A STAREJ HALIČI

Tejto téme sa venoval podrobným štúdiom pred rokmi Gejza Balaša. Svoje poznatky publikoval v roku 1974 v časopise Slovenský národopis 22, 1. Materiály. Veľmi krátka, len dvojstranová štúdia nás uvádza do problematiky, o ktorej ani dnes toho veľa nevieme, a to ani napriek tomu, že v minulosti sme aj v našom okolí mali drevených stavieb viac než dosť. Spomínané drevené zvonice sa stavali pri kostoloch, ktoré nemali veže, na voľnom priestranstve, ale aj samostatne v strede usadlosti.

Drevená zvonica v Čeríne.

Gejza Balaša vo svojej štúdii píše:

Chceme upozorniť na dvesto - tristo rokov staré zvonice, jednu v Starej Haliči a druhú v Čeríne pri Banskej Bystrici.

Zrubová zvonica v Haliči je postavená v podobe zrezaného ihlanu a je datovaná nápisom na tráme pod zastrešením (zo severnej strany): EXSTRVCTVM A MOLITORE JOANE POLONYI A. D. 1673. Druhá drevená zvonica je v Čeríne, pri kostole sv. Martina, tiež ihlanovitého tvaru.

Rím. - kat. kostol v Čeríne tvorí skupinu objektov so Zolnou, Dúbravicou, Hornou Mičinou a Ponikami, ktoré vznikli na začiatku 14. storočia a založili ich rôzni členovia tej istej rodiny.

Pokračovanie na str. 2.

VÝROČIE JOZEFA MURGAŠA

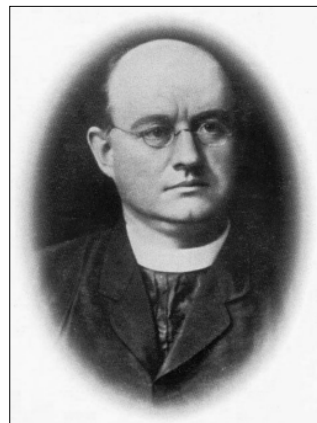
Pripomínáme si 150 rokov od narodenia významného vedca, rímsko-katolíckeho kňaza, maliara a politika Jozefa Murgaša.

17. februára 1864 sa v obci Jabriková (dnes súčasť Tajova), v lokalite zvanej „Farbenô“, narodil v rodine uhliara Jána Murgaša a jeho manželky Zuzany Slamovej prvorođený syn Jozef. Rodina bývala na konci obce v dome č. 58, ktorý vlastnil starý otec Jozefa Murgaša, Andrej Slama.

Keďže sa takmer vo všetkých písomných materiáloch uvádza omylom Tajov ako rodisko Jozefa Murgaša, priblížime čitateľom v stručnom prehľade, v akom prostredí budúci vynálezca vyrastal.

V čase jeho detstva bola Jabriková približne rovnako veľkou obcou ako Tajov. Obe mali okolo 300 obyvateľov. Väčšinu mužov z Jabrikovej a ich rodiny živila práca hutných robotníkov v blízkom Tajove a práca uhliarov, ktorí pracovali takisto pre tajovskú hutu. Boli to zamestnanci kráľovskej komory a ako takí mali v starobe alebo invalidite nárok na penziu. Po zosnulých mužoch dostávali penziu ich vdovy. Pravidelné zárobky uhliarov a hutných robotníkov, nádeníkov a niekoľkých remeselníkov, ktorí žili v Jabrikovej, dopĺňali malé hospodárstva s domácimi zvieratami, hlavne ovcami a kravou v každom dome. Malý Jozef vyrastal v krásnom prírodnom okolí Jabrikovej a v láskyplnom rodinnom prostredí rodičov a - niekoľko rokov - aj starých rodičov, spolu s bratom Jankom, mladším o dva roky.

Pokračovanie na str. 16.

Jozef Murgaš

ELEKTROTECHNICKÝ PRIEMYSEL V BANSKEJ BYSTRICI

Predstaviteľom elektrotechnického priemyslu v Banskej Bystrici bola TESLA, neskôr premenovaná na ZVT. História TESLY v Banskej Bystrici začal v roku 1947 písať malý závod na výrobu elektro- a rádiosúčiastok, transformátorov a elektrónkových zosilňovačov výkonu 15 a 25 W. Súkromným majiteľom dielne v Banskej Bystrici i jej predajne v Prahe bol podnikateľ Jaromír Valášek. Výrobná dielňa s počtom 65 pracovníkov bola umiestnená na terajšej Bottovej ulici. Niesla názov TRAFORA. Na prízemí dielne sa nachádzali lisovňa a galvanika, na poschodí montáž a na ďalšom poschodí sídlili kancelárie.

Rok 1948 priniesol znárodnenie, a po roku 1949 bola dielňa - ako závod - organizačne začlenená do národného podniku Tesla Bratislava s počtom už vyše 80 pracovníkov. Vedenie pozostávalo z riaditeľa závodu, zásobovača, normovača, bezpečnostného technika a majstrov výroby. K nim patrili výrobní robotníci a malá obslužná administratívna skupina.

Pokračovanie na str. 3.

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Pokračovanie zo strany 1.

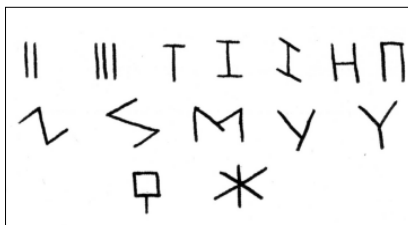
V 13. storočí zakladajú Radon a jeho potomkovia osady medzi Neosoliom (Banskou Bystricou) a Veterosoliom (Zvolenom). Comes Radon sa však neusadil po prijatí majetkov vo Zvolenskej župe, ale ostáva naďalej v službách panovníka, žije na panovníckom dvore, zúčastňuje sa na všetkých vojenských ťaženíach, sprevádza utekajúceho Belu IV. do Dalmácie. Potomkovia Radona - z nich jedna vetva - používa prímene Kúrtös (Krtíš) alebo „de Oslar“ (staré pomenovanie podľa istého kmeňa Kabarov patriacich k iránskej jazykovej skupine).

Z toho rodu pochádzal aj Pavel de Kúrtös (1283 – 1326), bojovník a prívrženec panovníckeho rodu, ktorý za zásluhy získal čerínske zeme. Tu založil osady Čerín, Čačín, Dúbravicu, Lukavicu, Sebedín a Hrochoť. Za sídlo si vybral Čerín, kde okolo roku 1315 postavil kostol zasvätený sv. Martinovi. Zvonica bola postavená omnoho neskoršie.

Zvonice sa vyznačujú výrazným značením na tesárskych spojoch trámov pri výstavbe. To v podstate znamená, že jednotlivé trámy boli pripravované na mieru na zemi. Tu treba povedať, že podobné kamenárske značky sú nám z minulých storočí predsa len známejšie ako tesárske. Znak majú rôzne tvary, počnúc rímskymi číslicami a končiac svastikou. Zdá sa, že značky neboli z „katalógovej“, teda odborne uznávanej rady, ale že ich mali tesársky majstri buď len náhodné, alebo len pre seba. Svedčí o tom aj tá skutočnosť, že by sme tu márne hľadali písmená napríklad z rúnových skál!

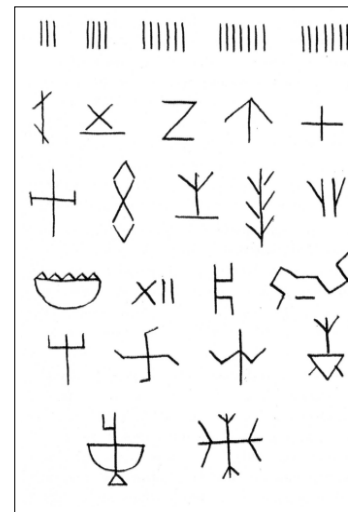
Drevený kostol v Čeríne.

Tesárske znaky na zvonici v Starom Haliči.

Žiaľ, už v minulosti sa týmto znakom venovala malá pozornosť, lebo pri výmene trámov za novšie kusy, sa už značky na nové kusy neprenášali, a tak už aj Gejza Balaša bol ochudobnený o čaro ďalších značiek zo 17. storočia. Aj preto je tu výzva pre turistov - zastaviť sa na meditáciu a na malé štúdium ľudovej stavebnej kultúry.

Michal Kiššimon

Tesárske znaky na zvonici v Čeríne.

NAŠI REDAKTORI LAUREÁTMI CENY PRIMÁTORA MESTA BANSKÁ BYSTRICA

Eva Furdíková

– laureátka Ceny primátora Banskej Bystrice

Vážení čitatelia, dovoľujeme si Vám oznámiť radosnú správu, že naša kolegyňa a redaktorka Eva Furdíková získala Cenu primátora Banskej Bystrice. Evka pochádza zo známeho priemyselnického banskobystričského rodu a história rodov – genealógia – jej učarovala natoľko, že sa podujala preskúmať nejednu osobnosť a vytvoriť nejednen rodostrom. Pri svojom štúdiu často objavila nové, prekvapujúce skutočnosti, ktoré obohatili nielen náš časopis, ale aj osobnú históriu nášho národa. Za svoju obetavú prácu získala mnohé uznania a ocenenia.

Michal Kiššimon

– laureát Ceny mesta Banská Bystrica

S veľkou radosťou a potešením v srdci sme privítali správu, že náš redaktor Michal Kiššimon získal prestížnu Cenu mesta Banská Bystrica. I keď Michal nie je rodený Bystričan – narodil sa v obci Selešany, ktorá sa v tom čase volala Erdoszelestény a bola v Maďarsku – pre naše mesto spravil viac, ako väčšina rodákov. Keďže Michal je predsedom Slovenskej filatelickej akadémie, člen mnohých zahraničných vedeckých spoločností a spoluorganizátor regionálnych časopisov, výstav a podujatí, sme veľmi radi, že od roku 2009 je aj členom nášho redakčného kolektívu.

Pani Eva Furdíková a pán Michal Kiššimon pri preberaní Ceny primátora mesta Banská Bystrica.

Kolektív BYSTRICKÉHO PERMONA obidvom srdečne blahoželá a žela veľa ďalších tvorivých síl.

ELEKTROTECHNICKÝ PRIEMYSEL V BANSKEJ BYSTRICI

Pokračovanie zo strany 1.

Tesla Bratislava rozvíjala svoj závod v Banskej Bystrici až do roku 1967. Tomu bol prispôsobený aj výrobný program na výrobu súčiastok a dielov pre rádioprijímače, ktoré kompletizoval podnik v Bratislave. V rokoch 1956 – 1958 závod vyrábala už aj pre TESLU Orava v Nižnej na Orave. Boli to najmä cievkové súpravy a reproduktory pre populárny rádioprijímač Talizman. Úspešne sa rozvíjala spolupráca aj s ďalšími závodmi výrobného hospodárskej jednotky TESLA. Pre TESLU Brno boli vyrábané otočné kondenzátory do meracej techniky, pre TESLU vo Valašskom Meziříčí sa dodávali prepínače s malým transformátorom pre – vtedy – populárny rozhlas, po drôte zavedený skoro do každej domácnosti.

Keď n. p. TESLA Orava začal v Nižnej výrobu televíznych prijímačov, TESLA Banská Bystrica mu dodávala – pre televízory Oravan, Kriváň, Muráň, Oliver, Dukla a ďalšie – rôzne navíjané diely a najmä kanálové voliče (tunery), a to až v tisícových množstvách mesačne. TESLA Vráble dostávala malé ladiace otočné kondenzátory pre tranzistorový rádioprijímač Doris.

Ďalšia organizačná zmena nastala v roku 1967 zaradením bystrického závodu do národného podniku TESLA Strašnice v Prahe. Súčasne sa zmenil aj výrobný program s orientáciou na telekomunikačnú techniku pre – vtedy – československé spoje. Boli to rozličné stojany so zosilňovacími typu TTF 24, KKK 12, UFT 48, a k nim rôzne ďalšie pomocné diely.

Najvýznamnejšia organizačná zmena nastala od 1. 1. 1968, kedy sa závod stal samostatným výrobným národným podnikom. Zároveň sa započala rozsiahla výstavba nových výrobných ako aj administratívnych priestorov na južnom okraji mesta, smerom na Zvolen. Základný kameň bol položený v lete 1968. Počet pracovníkov už prevyšil tisíc. Celé osadenstvo sa v roku 1976 presťahovalo zo 14-tich pracovísk, roztrúsených po meste, do nových priestorov, a rozsiahla investičná akcia sa dokončila a slávnostne odovzdala do využívania. Dokončovanie a následné sfahovanie urýchlila aj povodeň v októbri 1974, kedy boli zatopené výrobné priestory pri hlavnej železničnej stanici. Počet pracovníkov sa neustále zvyšoval. V roku 1977 ich bolo už 2440. Ďalšiemu rastu počtu pracovníkov pomáhala aj výchovná činnosť Stredného odborného učilišťa, umiestneného v novom areáli podniku. Sústredením všetkých pracovníkov pod jednu strechu sa vytvoril predpoklad na rozšírenie výrobných programov elektrotechnickej výroby. Tesla sa tak svojou zamestnanosťou – popri Smrečine a Slovenke – stala najdôležitejšou mestotvornou fabrikou. Moderné technológie galvanizovne, nástrojárne, montáže a modernej linky na výrobu plošných spojov umožnili produkovať výrobu na tom čase špičkovej technologickej úrovni.

Prvky spoločných televíznych antén a zariadení nízkočfrekvenčnej prenosovej techniky ako aj kanálové voliče do televízorov už nestačili na plné využitie výrobných kapacít podniku. Preto bolo rozhodnuté vývoj a výrobu orientovať na ďalší perspektívny program, ktorým sa stala výpočtová technika.

V spolupráci s Výskumným ústavom matematických strojov v Prahe, Ústavom technickej kybernetiky SAV v Bratislave, Výskumným ústavom výpočtovej techniky v Žiline a Konštruktore Trenčín, výskumno-vývojová základňa v TESLE Banská Bystrica do výroby pripravila – okrem modémov – aj ďalšie periférne zariadenia počítačov, ako komplex zariadení na prenos dát, elektroniku k mozaikovým tlačiarňam, riadiacu jednotku k diskovým pamätiam a aj jeden z prvých malých osobných počítačov na Slovensku – PP 06.

Dosiahnutá úroveň kapacity, kvality a rozsahu výroby bola rozhodujúcim parametrom, aby pri reorganizácii československého elektrotechnického priemyslu bola TESLA Banská Bystrica od 1. 1. 1979 premenovaná na koncernový podnik Závod výpočtovej techniky Banská Bystrica (ZVT Banská Bystrica), a začlenená do novej VJH ZAVT Praha. Zároveň sa z TESLY Orava Nižná oddelený novovybudovaný výrobný závod v Námestove so špičkovou technológiou výroby hybridných integrovaných obvodov, a stal sa – ako ZVT Námestovo – súčasťou podniku ZVT Banská Bystrica. Tým sa ZVT, ktorý mal závod aj v Rimavskej Sobote (vyrábala mikrospínače), prevádzku na výrobu transformátorov v Helpe a stredisko v Železnej Breznici (vyrábalo prvky do spoločných antén), s celkovým počtom vyše 4600 zamestnancov, stal v roku 1985 najvýznamnejšou súčasťou slovenského elektrotechnického priemyslu s perspektívnym výrobným programom. Jeho významnú časť tvorila spočiatku výroba riadiacich počítačov RPP 16S a RPP 16M, prvá svojho druhu v Československu.

VÚVT Žilina bol „dvorným dodávateľom“ vývojových podkladov nielen pre nové typy osobných počítačov radu PP 01 až 06, ale aj pre nadväzujúce počítače radu od SM 3 až po SM 52. Dôležitú časť výroby tvorili aj testery na kontrolu kvality polovodičových súčiastok a osadených

modulových dosiek s plošnými spojmi. Rozširovala sa aj samotná výroba dosiek plošných spojov, a to rôznych typov a veľkostí, ako pre ostatné výrobné organizácie, tak i pre export.

V roku 1979 zároveň vzniká Stredné odborné učilište elektrotechnické, ktorého zriaďovateľom je koncernový podnik ZVT Banská Bystrica. Učebné disciplíny boli zamerané na elektroodborné: mechanik elektronických zariadení so zameraním na číslicovú a riadiacu techniku, spotrebnú techniku, zdravotnícku techniku, ale aj autoelektroniku. Ďalej to boli aj učebné disciplíny zamerané na strojárne odbory: nástrojár, strojník zámočník, prevádzkový zámočník, brusič kovov, frézár, sústružník, obrábač kovov, strojník mechanik, úpravár kovov, operátor strojárnej výroby. Absolventi získali výučný list a mali možnosť ukončiť štúdium aj maturitou. Škola, ako prvá v regióne, začala v roku 2001 vyučovať nový študijný odbor, mechanik počítačových sietí, a jeho prví absolventi ukončili štúdium v roku 2005.

Najväčší počet študentov bol v školskom roku 1988/89, a to v objeme 1 125 žiakov a 34 tried. Ku koncu školského roka 2009 škola pripravila v rôznych profesiách celkom 8 315 odborníkov, ktorí sa uplatnili na trhu práce, prípadne pokračovali v štúdiu na vysokých školách.

Týmto krokmi sa nová pokroková organizácia ZVT Banská Bystrica významne zapojila do elektronizácie národného hospodárstva, čím – v spolupráci s poprednými výskumnými ústavmi – vytvárala aj študijnú a realizačnú základňu pre nových adeptov aktuálneho školského zamerania. Prepojením pôvodnej, nízkočfrekvenčnej telekomunikačnej techniky a novo vygenerovanej informačnej technológie vytvorila priestor na vlastný odborný rast ľudských zdrojov a technologické inovácie produkčného procesu. Zároveň, z moderného vedecko-pedagogického a akademického zázemia, ZVT Banská Bystrica vytvorila širokú zamestnaneckú databázu v regióne, a zabezpečila tak kvalitnú produkčnú úroveň a jej nadhodnotu.

MLadí absolventi stredných a vysokých škôl dostávali ďalší priestor na vlastnú sebarealizáciu a jej intenzifikačný rozvoj. Následkom týchto progresívnych aktivít vyvstala aj potreba revitalizácie existujúcich užívateľských a nadväzujúcich realizačných organizácií.

Podnik rozvíjal aj medzinárodnú spoluprácu, a to najmä v rámci jednotných systémov malých ako aj veľkých počítačov krajín vtedajšej RVHP. Vývoz niekoľkých tisícov mozaikových tlačiarň s elektronikou do vtedajšieho ZSSR mal významný podiel na exporte slovenského elektro-technického priemyslu. Podnik sa nevyhol ani účasti v programe špeciálnej techniky, v ktorom vyrábala mechanicky a klimaticky odolné moduly počítačov so zvýšenou spoľahlivosťou do mobilných zbraňových systémov.

ZVT malo významné miesto aj v infraštruktúre mesta Banská Bystrica. Zabezpečovaním činnosti a prevádzky moderného Domu kultúry ROH, od samého začiatku jeho existencie, prispieval k organizovaniu zmysluplnej náplni voľného času všetkých obyvateľov mesta. Významne sa staral aj o svojich pracovníkov. Mal svoje predškolské zariadenia a rozvíjal tiež športovú a spoločenskú aktivitu vlastných zamestnancov.

Bolo veľkou chybou, že posledné vedenie ZVT – spolu s príslušnými ministerstvami v Bratislave – nedokázalo po roku 1989 udržať v ZVT výrobu a sústredených kvalifikovaných pracovníkov, a svojím pohodlným prístupom ako aj neduhmi a manierami sprevádzajúcimi privatizáciu, nevyužilo nové možnosti zahraničnej kooperácie, a tým umožnilo rozpad podniku a jeho rozdrobenie na malé organizačné celky s problematickou životnosťou. Posledné vedenie takto pochovalo celé ZVT. Neustránil sa ale kvalifikovaní pracovníci, ktorí si našli zodpovedajúce miesto v rôznych súkromných organizáciách s príbuznou náplňou práce, akú mali v ZVT. Je to jedna z mála pozitívnych skutočností, keď sa – v hoci nových podmienkach trhového hospodárstva – väčšina bývalých pracovníkov ZVT dokázala uplatniť.

Lubomír Kubaščík,
Peter Podracký

Citát:

„Teda každý si robí, čo sa mu zachce... Čosi podobné sme zažili po novembri 1989 v našich končinách. Boli to roky, ktoré priali každému, kto využil príležitosť obohatiť sa, či priamo nakradnúť zo spoločného. Z obrovského koláča sa však väčšinou ušli iba omrvinky v podobe kupónovej privatizácie. Keď sa novinári spýtali Václava Klauza, prečo sa spoločný majetok neporozdeľoval spravodlivejšie, odpovedal: Revolúcie sa nerobia preto, aby sa mal každý dobre. Bezcitné, no pravdivé.“ – Rudolf Slezák, Vysoká pri Morave, PRAVDA, 03.08.2013.

ŠTEFAN MOYSES – KAROL KUZMÁNY ich miesto v histórii Banskej Bystrice

Časť 2. - Karol Kuzmány

(Príspevok venujeme 1150-ročnému jubileu príchodu slovenských vierozvestcov na naše územie a 150. výročiu vzniku Matice slovenskej)

ThDr. h. c. Karol Kuzmány

narodil sa 16. novembra 1806 v Brezne ako syn literárne činného evanjelického farára Jána Kuzmányho. Po získaní základného vzdelania pokračoval v štúdiu na gymnáziu v Dobšinej na Gemi, od r. 1822 na evanjelickom lýceu v Bratislave, v r. 1828 – 1829 študoval na univerzite v Jene, kde sa venoval teológii, filozofii a dejinám. Život a dielo K. Kuzmányho sú bytostne späté s mestom Banská Bystrica. Poznal ho už z detských liet, pretože ako chlapec, brezniansky rodák, mesto s otcom neraz navštívil. Zažil tu roky šťastia, lásky i blaženosti, ale aj časy sklamaní, trpkosti, zloby a prenasledovania. Po skončení teologických štúdií zač. roku 1830 v nemeckej Jene, pôsobil krátko v Kežmarku ako vychovávateľ i profesor na miestnom lýceu. Po polročnom pobyte v tomto meste prijal pozvanie do evanjelického cirkevného zboru v Banskej Bystrici, kde nastúpil ako diakon a kaplán, pričom bol už 12. augusta 1830 vysvätený za kňaza. Sotva sa stihol zoznámiť s mestom či prostredím, a už sa o neho začali vážne uchádzať zvolenská cirkevná, a tak bol dňa 12. novembra t. r.

zvolený za riadneho farára vo Zvolene. Kňazské pôsobenie K. Kuzmányho v susednom meste netrvalo dlho, pretože sa už začiatkom roku 1832 opäť vracia do Banskej Bystrice, kde bol - vzhľadom na svoje známe kvality či výbornú povest - zvolený za riadneho farára. Ide o najdlhšie či ťažiskové obdobie Kuzmányho činnosti, ktorá bola zviazaná s týmto mestom.

Svojím ľudským šarmom a duchaplným vystupovaním si rýchlo vypestoval náklonnosť a lásku nielen početných cirkevníkov, ale i ďalších obyvateľov mesta a širokého okolia. Získal si tu aj svoju celoživotnú lásku, mladú pohľadnú Banskobystričanku, Karolínu Zuzanu Kellnerovú, ktorá sa stala jeho manželkou už dňa 7. augusta 1832, v deň svojich 18. narodenín. Činnosť Karola Kuzmányho, ktorý potom v meste pôsobil ako evanjelický farár viac ako 17 rokov, bola všestranne pestrá, bohatá a rôznorodá. Jednou z jej podstatných sfér bola jazykovo-literárna aktivita. Spočiatku to bol boj za jednotný spisovný jazyk československého kmeňa. Ako odporca bernolákovskej spisovnej slovenčiny stál Kuzmány na pozíciách kollárovske-šafárikovskej československej kmeňovej idey, a teda i literárno-jazykovej jednoty. Na jej obranu aktívne vystúpil hlavne v roku 1836 v úvode 1. ročníka svojho časopisu Hronka, ktorý vychádzal v Banskej Bystrici. Tu sa ostro dištancoval nielen od jazykovej a ideového staromilstva Juraja Palkoviča, ale aj od bernolákovcov ako rozkolníkov československej jednoty, kritizujúc pritom aj kollárovske-godrovské slovenčiace reformy vtedajšej spisovnej češtiny. Keď r. 1838 Hronka zanikla, skončila sa i Kuzmányho časopisecká činnosť. Udržoval pritom kontakt najmä s českým časopisom Květy.

Trvalo príliš dlho, kým Kuzmány začal opúšťať fixnú ideu československého jazyka, uvedomujúc si, že vedie do slepej uličky, až sa napokon priklonil k srdcu blízkej štúrovskej slovenčine. Prispelo k tomu aj jeho zvolenie do výboru spolku TATRÍN. V r. 1845 predniesol a vydal v tejto slovenčine kázeň proti alkoholizmu. Prispieval aj básňami do Slovenských národných novín (SNN) a do ich literárnej prílohy Orol tatranský. V oboch publikáciách sa odráža atmosféra revolučných rokov. Deklaruje ju najmä báseň Sláva šľachetným (Kto za pravdu horí), ktorá sa onedlho stala hymnickou piesňou.

Druhou oblasťou činnosti KK počas kňazského pôsobenia v Banskej Bystrici bola jeho duchovná tvorba. Jej vrchol tvoria hlavne veršované Modlitby, Evanjelický funebrál (1838), Život Dra. Martina Luthera (1840), Katechizmus evanjelický (1845). Významný je aj Zpěvník evanjelický (1842), ktorý obsahuje 72 pôvodných a 22 preložených piesní K. Kuzmányho. Zachovala sa taktiež jeho prekladateľská tvorba, a to preklady z poľštiny (hlavne Mickiewicz) a z ruštiny (najmä Puškin).

Trefou významnou sférou Kuzmányho činnosti bola starostlivosť o všeobecné hmotné i duchovné napredovanie obyvateľstva. Živé svedectvo o tom podávajú najmä články, ktoré písal do SNN. Vyvrcholením týchto snáh bolo založenie Spolku všeobecnej vzdelanosti v Banskej Bystrici roku 1847. Spolok vznikol na základe prijatých pravidiel či stanov s presne určenými cieľmi, ktorých hlavným zmyslom bolo (v štúrovskej slovenčine) Spoločno napomáhať dobremajetnosti, šľachetného zmišľať a mravného obcovať u nás a nášho ľudu. Jeho predsedom sa stal K. Kuzmány, podpredsedom riaditeľ rímskokatolíckeho biskupského seminára, Štefan Záhorský, aktívnymi členmi a organizátormi boli profesori seminára, katolíckeho i evanjelického gymnázia a ďalší vzdelanci, príslušníci oboch hlavných konfesií v meste. Tak boli v Banskej Bystrici položené prvé základy národnej jednoty na nadkonfesionálnej platforme.

V čase nástupu revolučných udalostí roku 1848 K. Kuzmány vrelo privítal zrušenie poddanstva, čo vyjadril i vo svojich kázňach. Do politiky sa nemiešal. Napriek tomu nebol ušetrený útokov zo strany vodcov maďarskej revolúcie a vládnych kruhov, ktorí jeho verejnú, cirkevnú i literárnu činnosť označili za panslavizmus. Novinami i maďarskými úradníkmi verejne huckaná mestská spodina nezostávala len pri slovnych útokoch na Kuzmányho. Vybíjali mu okná, v nočnej dobe neraz pod nimi vrieskali, nadávali mu a pomaľovávali jeho obydlie. Posledný januárový deň roka 1849 prišla do mesta cisárska armáda a spolu s ňou aj vojaci 2. slovenského dobrovoľníckeho zboru. Pred cisárskym vojskom z mesta odtiahli maďarskí vojaci a onedlho po nich aj

stoliční úradníci. Kuzmányho - ako známu už autoritu i vo viedenských dvorných kruhoch - vymenoval cisársky generál Götz za prezidenta Zvolenskej stolice. Napriek tomu, že sa zdráhal úrad prijať, musel ho v ťažkých časoch spravovať tri mesiace. Dňa 2. februára prišiel do Banskej Bystrice tiež Ľudovít Štúr. Aj za jeho účasti sa uskutočnila obnova stoličných úradov a voľba mestskej rady. Do týchto inštitúcií sa dostali viacerí slovenskí vlastenci. Podpredsedom mestskej rady sa stal Kuzmány. Úradovalo sa tu prevažne po slovensky, v menšej miere po nemecky. Následne bol K. Kuzmány vybraný za člena slovenskej delegácie, ktorá niesla prosbopis - obsahujúci viaceré národnopolitické požiadavky - panovníkovi Františkovi Jozefovi I. do Olomouca. Odovzdali mu ho na audiencii 20. marca 1849. V týchto pohnutých časoch však K. Kuzmány už v Banskej Bystrici nepočíval istotu. V auguste 1849 odišiel z mesta s celou rodinou do Viedne. Pôsobil tu na univerzite, stal sa tiež členom terminologickej komisie. Dňa 3. decembra 1849 ho Evanjelická teologická fakulta Viedenskej univerzity menovala za profesora praktickej teológie. V r. 1863 získal na univerzite čestný doktorát teológie (ThDr. h. c.).

Tretie obdobie činnosti KK v BB bolo už len pomerne krátke. Za účasti Kuzmányho bol vypracovaný návrh na usporiadanie ev. a. v. cirkvi v Uhorsku. Návrh mal zamedziť štátnym predstaviteľom zasahovať do cirkevných záležitostí. Podpísaný cisárom sa tento cisársko-kráľovský patent realizoval od 1. 9. 1859. V súlade s patentom bol v lete 1860 Kuzmány zvolený za superintendenta (biskupa) Prešporského (Bratislavského) dištriktu (pre oblasť západného a stredného Slovenska). Po potvrdení voľby panovníkom nastúpil superintendentský úrad 18. augusta 1860 v Banskej Bystrici. Sotva sa tu usadil, neprajníci jeho osoby, cisárskeho patentu a slovenského národno-politického života, podnecovaní samotným stoličným županom a navyše inšpektorom Zvolenského evanjelického seniorátu, barónom A. Radvanským, znovu nahuckali asociálov, ktorí Kuzmánymu opäť vytĺkli okná, vrieskali a vystrájali okolo obydlia, na stenu mu namaľujúč šibenice.

Pretože Banská Bystrica nebola bezpečným miestom pre činnosť superintendenta, bol tento úrad napokon presunutý do Martina. Aj keď bol K. Kuzmány v meste mnohými čestnými ľuďmi, a najmä obyvateľmi okolitých obcí, obľúbený, v dôsledku aktivity neprajníkov a odporcov bol nútený s mestom nadobro sa rozlúčiť (Báseň - Tým v Banskej Bystrici!). K. Kuzmány umiera 14. augusta 1866, sotva 60-ročný, za neobjasnených okolností v Štubnianskych (dnes Turčianskych) Tepliciach.

Pavol Martuliak

JÁN BOTTO A BANSKÁ BYSTRICA

Štúrovský básnik Ján Botto patrí k trvalým pilierom slovenskej poézie, je hodnotou pretrvávajúcou storočiami. Na 27. januára t. r. pripadlo 185. výročie jeho narodenia vo Vyšnom Skálniku, zaslúži si preto v tomto čase viac priestoru na priblíženie jeho životných osudov i básnického diela. A hoci je poetom národným, v Banskej Bystrici máme k nemu osobitný vzťah – veď posledných desať rokov svojho života prežil práve v meste pod Urpínom! Málokto však detailnejšie pozná jeho ľudský i básnický osud...

Ján Botto, rodák z Gemera, najskôr študoval na latinskej škole v Ožďanoch, neskôr na evanjelickom gymnáziu v Levoči, kde bol aj členom Jednoty mládeže slovenskej. R. 1847 sa rozhodol pokračovať vo vzdelávaní v netradičnom odbore – ako budúci inžinier zememerač sa zapísal na techniku v Pešti. Po jej absolvovaní r. 1851 pracoval vo svojom odbore v Turci, v okolí Zvolena a Banskej Štiavnice. Od r. 1868 častejšie dostával prácu aj na Horehroní, preto sa rozhodol usadiť v Banskej Bystrici. Veď tom čase bolo mesto jedným z významných stredísk národného života so 6 tisíc obyvateľmi, sídlil tu biskup, pôsobili tu slovenské gymnázium s jeho profesormi, žili tu aj ďalšie zaujímavé osobnosti.

Začiatkom 70-tych rokov 19. storočia Ján Botto už patril k najvýznamnejším básnikom slovenského romantizmu, ktorý čerpal inšpiráciu najmä z ľudovej piesne. Obraz Slovenska si allegorizoval do mýtov, báji, či balád a získal si veľkú priazeň najmä básnickou skladbou Smrť Jánošíkova. Do Banskej Bystrice prišiel koncom r. 1870 ako zrelý slobodný 41-ročný muž (dodržiaval štúrovský kánon a neoženil sa), ktorý dosiahol úspechy v zamestnaní i v básnickej tvorbe. Jeho majetkové pomery boli v tom čase uspokojivé, bol cteným a váženým človekom, ktorý oduševnene podporoval slovenský národný život. Pracoval v pozícii zememerača komorného panstva, k jeho konkrétnym výkonom patrilo okrem iného napríklad vytyčenie doteraz existujúcej cesty zo Slovenskej Lúpeče do Podkoníc.

Básnik si prenajal byt v centre - v Lazovnej ul. č. 11. Tešil sa, že sa ocitol v meste, kde má blízko k priateľovi – básnikovi Andrejovi Sládkovičovi. Často ho na radvanskej fare navštevoval a spolu s ďalšími súputníkmi viedol s ním časté debaty. Netrvalo to však príliš dlho – Sládkovič predčasne ako 52-ročný zomrel 20. apríla 1872. Zarmútený Ján Botto sa osobne zúčastnil na jeho pohrebe, kde na záver smútočného obradu vyzdvihol básnikove spisy aj s vavrínovým vencom do výšky a zvolal: Sládkoviču! / Ty s' dal nám hľať to - / My Tebe čo za to?! / Studenú tvrdí hruď. -- / No prídu časy, - a slávu Tvoju / Spomínať veky budú!! Sládkovičov syn Cyril mu listom poďakoval za jeho osobnú účasť. Básnik si pamiatku tvorcu Maríny a Detvana uctil aj básňou Na blahú pamäť Sládkovičovu. Na výročný deň smrti r. 1973 sa pri jeho hrobe na cintoríne v Radvani - Kráľovej konala spomienková slávnosť, na ktorej Ján Botto predniesol svoje verše a spolu s ostatnými zasadil nad hrobom „pohronského slávik“ slovanskú lipu.

Je známe, že Botto často písal básne ako komentár k udalostiam v národnom živote, nebolo tomu inak ani počas jeho banskobystrického pobytu. Príkladom môže byť báseň Vrahom (1873), ktorá bola reakciou na zrušenie revúckeho gymnázia. On sám v čase jeho vzniku odovzdal zakladateľom školy 200 zlatých!

Básnikov talent neuhadol ani v banskobystrickej životnej etape, v rokoch 1873 – 79 vytvoril básne Orol, Krakoviaky, Prvý sen, Divný lovec, Sen Babyloňa ako aj známu baladu Margita a Besná. V jeho pozostalosti sa našiel materiál k chystanej dráme Čachtická pani, ktorú však nedokončil. Najslávnejšie Bottovo dielo Smrť Jánošíkova bolo síce prvýkrát uverejnené r. 1862 v almanachu Lipa, no nebola to konečná podoba. S jánošíkovskou tematikou sa básnik neustále stretával pri svojich meračských prácach, a tak sa mu ponúkali rôzne variácie a vylepšenia pôvodnej skladby. Sústavným prepracúvaním v čase stupňujúceho sa národného útlaku báseň získala iný charakter - z Jánošíka sa stal národný hrdina. Definitívnu podobu dostala táto skladba v súvislosti s vydaním jeho Spevov v r. 1880. Banská Bystrica si tak môže privlastniť dotvorenie tejto básnickej legendy práve na jej pôde.

Na pracovných cestách Botto rád navštevoval aj svojich ďalších priateľov, bol ním aj hornolehotský pán farár, veľký básnik Samo Chalupka. Obdivoval jeho tvorbu, v jeho spoločnosti sa cítil veľmi dobre.

Zaujímavou kapitolou v živote básnika bolo vydanie jeho súborného básnického diela. Uďialo sa to viac-menej náhodou. Koncom 70. rokov 19. storočia putoval totiž po Slovensku veľký priateľ česko-slovenských literárnych vzťahov Rudolf Pokorný. Keď zistil, že sa Slovensku v tom čase nevydávali knihy žijúcich básnikov, založil v Prahe

Knihovnu československou a ako prvý titul vydal r. 1880 práve Spevy Jána Bottu, ich súčasťou bol aj životopis a portrét. Na tú neprajnú dobu po zatvorení Matice slovenskej to bol ojedinelý čin, básnik získal veľmi veľa ohlasov. Slovenský akademický spolok Tatran vo Viedni mu oznámil prijatie za čestného člena. V auguste 1880 na slávnostiach Živeny v Martine ovenčili básnika mladé devy na znak úcty a vďačnosti. Básnik sa poďakoval slovami: Prijímam, ale pre svoje Slovensko, nie pre seba... V tom istom roku ešte raz navštívil básnika v Banskej Bystrici editor Rudolf Pokorný a zanechal o jeho živote niekoľko autentických svedectiev – počas jeho prítomnosti sa aspoň na chvíľu rozveselila Bottova tvár, zaspievali si pri pohári vína, šli sa spolu zabaviť na kolkáreň - zahrať si kuželky, ale aj k hrobu Andreja Sládkoviča v Radvani.

Jedno z mála osobnejších svedectiev o básnikovi nám zachoval Michal Bodický: Počiatkom januára 1881 šiel dom do B. Bystrice ... dohovoriť sme sa, že sa pôjdeme presáňkovať na St. Mičinú, kde bol vtedy farárom rovesník, dobrý priateľ Bohuslav Laciak... Šli sme: Jožko Hodža, farár radvanský, Ján Kmeť, profesor na odpočinku, Adam Kardoš a Ján Botto, ktorý nás tam prekvapil svojou bezpochyby poslednou básňou. Zachoval ju Pavol Dobšínský s inými do tých čias neuverejnenými básňami v Slovenských pohľadoch z r. 1883.

*Rapotajte, straky, vrany, idú hostia nečakaní!
Páč len, Slavo, hostia idú, beda špazu, beda hydu!
Jeden, dva, tri – z trich strán hostí vyjedia nás až do kostí!
Ani neznám, kde mi hlava, keby sa nám, ach, tá Plava
bola práve otelila, kulajstrou bych odbavila.
Ale teraz umom pohni, čože pristavíme k ohni?
Krapne? Tie sme zjedli včera, aby sa im do matera!
Dáme im, áť, chlieb so soľou,
nach sa hostia s dobrou vôľou.*

(V básni spomínaný Slavo bol mičinský farár Bohuslav Laciak, ktorého spoločnosť navštívila, uvedená báseň bola darčekom pre hostiteľa.)

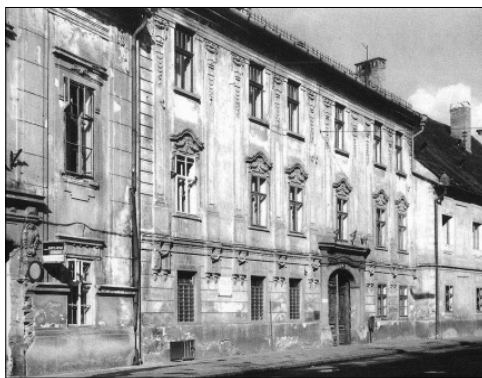
Situácia po zatvorení Matice slovenskej 1875 a troch slovenských gymnázií sa rapídne zhoršila, čo sa zákonite prejavilo aj na ovzduší národného života v Banskej Bystrici. Podozrivým sa stal každý, kto sa akokoľvek národne prejavil. Do podozrenia sa dostal aj sám Botto. Pozýval totiž do svojho bytu mládež – študentov banskobystrického gymnázia, s ktorými spoločne recitovali básne slovenských autorov, besedovali na národnú tému, oživovali a sprítomňovali si veľké chvíle aktívneho literárneho života. Po prezradení schôdzok študentov, medzi ktorých patril aj neskorší básnik a redaktor Izidor Žiak Somolický, ich vylúčili zo škôl a Bottovi hrozil exemplárny súdny proces. Neutešené národné pomery a ľudsky pochopiteľný stres spôsobili predčasnú básnikovu smrť. Zomrel ako 52-ročný 28. marca 1881.

Pohreb v nedeľu 1. mája v národne nežičlivej dobe nemohol byť takou národnou udalosťou ako bol pohreb Sládkovičov, ale jeho najbližší priatelia prišli – Pavol Dobšínský, Ján Francisci, Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty, Andrej Halaša, Pavol Mudroň, August H. Krčméry a i. Pohrebnú službu odbavil banskobystrický ev. farár Anton Penzel, nad hrobom rečnil Ludovít Turzo, Vajanského báseň predniesol Andrej Sokolík. Pochovaný bol na evanjelickom cintoríne v Lazovnej ulici. Po čase slovenskí študenti aj na jeho hrob, tak ako iným národovcom, zasadili slovanskú lipu. Pôvodný náhrobník dal postaviť básnikovi jeho brat Michal, no po rokoch korene lipy rozrušili základy, preto bola r. 1964 realizovaná nová úprava hrobu s umeleckou plastikou ak. sochára Tibora Bártfaya s názvom Génus poézie. Po r. 1990 bola táto vandalmi zničená a nahradená znovu pôvodným náhrobnikom.

Na dome v Lazovnej ulici č. 11 bola r. 1943 na pamiatku básnika odhalená pamätná tabuľa. Meno tohto významného štúrovca nesie aj jedna z ulíc nášho mesta.

Jana Borguľová

Použitá literatúra:
Borguľová, Jana: Ján Botto a Banská Bystrica. In: Zborník ÚRV 3, Bratislava, SPN 1978
Kraus, Cyril: Ján Botto. Život s piesňou/Pieseň života. Život a dielo v dokumentoch. Edícia Soudy. Martin, Osveta 1994

Bottov dom na Lazovnej ulici.

Súčasný stav hrobu Jána Bottu.

MICHAL PODKONICKÝ – NAJSLÁVNEJŠÍ BANSKOBYSSTRICKÝ ORGANÁR

Najslávnejším organárom v histórii Banskej Bystrice bol syn Martina Podkonického Michal, narodený 26. septembra 1753 v Banskej Bystrici. Základné vzdelanie o zostrojení organov Michal nadobudol v otcovej dielni, a potom sa išiel zdokonaľiť do zahraničia. Roku 1773 sa vracia do svojho rodného mesta, aby rozšíril a zmodernizoval otcovu dielňu. Chýr o jeho mimoriadnych schopnostiach preletel po celom Uhorsku, v ktorom sa stal najžiadanejším staviteľom organov svojej doby. 45 rokov zostrojoval, doplňoval a opravoval organy, pozitívy, spinety a klavichordy¹. Michal získal banskobystričské meštianstvo. Dokonca sa venoval aj banskému podnikaniu, a to nielen v Banskej Bystrici, ale aj v Smolníku.

Dopyt po organoch Michala Podkonického prevyšoval jeho možnosti, napriek tomu objednávky nielen prijímal, ale bral aj peniaze za nedodané výrobky, čím ohrozoval svoju dielňu. Dostal aj ponuku na presťahovanie sa do maďarského Vácu.

Z dostupných prameňov sme získali o tvorbe organov z dielne Michala Podkonického tieto informácie. Ku niektorým miestam nie sú udané dátumy odovzdania organu do užívania: Nitrianska Streda, Horná Mičiná, Szegedin 1778, Banská Belá 1780, Vacov 1781, Radvaň 1785, Slovenská Ľupča 1787, Liptovský Mikuláš 1787, Gelnica 1792, Senohrad 1800, Kremnica 1802, Hronský Beňadik 1806, Očová 1809, Lučenec 1812.

V Banskej Bystrici zostrojil organy: v hradnom kostole Povýšenie Sv. Kríža 1784, vo farskom kostole Nanebovzatia Panny Márie roku 1779, v evanjelickom kostole v Lazovej ulici staval organ v rokoch 1804 – 1812.

Zo zahraničia si Michal Podkonický, okrem mimoriadnych zručností, priniesol aj bohémsky spôsob života vrátane popíjania alkoholu, čo mu spôsobovalo veľké problémy v samotnej tvorivej činnosti, ale aj v rodinnom živote.

Mestské rady a farské úrady, ktoré boli objednávateľmi organov, v snahe získať vytúžený nástroj od génia, sa sťažovali najprv jeho manželke, potom mestskej rade v Banskej Bystrici, dokonca podávali trestné oznámenia, aby v Gelnici Michala Podkonického aj uväznili.

Anna Charlotta Sterzová², ktorú si Podkonický vzal za manželku 26. 1. 1774 v Banskej Bystrici a ktorá mu 2. 10. 1776 porodila jediného syna Jána Karola³, nakoniec Michala opustila, dom na Hornej ulici bol predaný na dražbe a Michal zomiera zabudnutý a opustený 4. júna 1816 vo svojom rodnom meste na neznámom mieste.

Organ Michala Podkonického vo farskom kostole v Banskej Bystrici bol pôvodne umiestnený v troch rokokových skrinách, mal 24 registrov, dva manuály a pedál. Nástroj v roku 1891 prestaval Jozef Angster z Pécsu, roku 1941 firma Bratia Riegerovci z Krnova⁴ a v roku 2010 organ zrekonštruovala firma Kánsky – Brachtl z Krnova⁵.

Ako postupovali Podkonického rodáci pri tvorbe organu vo farskom kostole v Banskej Bystrici, opisuje Emil Jurkovič v knihe Banská Bystrica v premenách času: „... aby prinútili Podkonického do roboty a čo je hlavné, k triezvosti: jednoducho privreli dvere na chóre pracujúcemu majstrovi po tom, čo mu tam prichystali posteľ s jedlom a pitím, ale len toľko, čo akurát stačí, aby zostal triezvy po celý deň. Podkonický sa nehneval, neprotestoval proti takto obmedzenej slobode. Zmieril sa so svojou situáciou, pretože vedel, že takto je to dobre, že takto to musí byť. Kde sa s ním neodvážili podobne zaobchádzať, tam bol hneď oheň na streche a na dennom poriadku obrovský zmätok.“

Ako prebiehala výstavba organu v evanjelickom kostole, píše Pavol Martuliak v knihe Banská Bystrica v znamení kalicha, z ktorej vyberáme nasledujúce časti „... konvent sa 25. apríla 1804 listom

informoval u M. Podkonického, ktorý v tom čase pracoval Hronskom Beňadiku, či má záujem postaviť nový organ. M. Podkonický 12. júna 1804 prišiel do B. Bystrice na konvent, kde navrhol projekt nového organu, termín jeho dohotovenia a finančné nároky (žiadal 3 000 ft., ale z nich chcel odpustiť 800 ft., ako svoj osobný dar za takýchto podmienok: keďže cirkev mu ako domácomu nebude uhrádzať ubytovanie a stravovanie, žiadal, aby mu pripadla ofera v deň posvätenia organu, aby mali v kostole s manželkou dve bezplatné fixné miesta, ktoré si sami vyberú). Takú lákavú ponuku konvent prijal. Organ však ešte roku 1811 nebol hotový. Konvent bol z predĺžovania prác na organe už natoľko unavený, že sa rozhodol Podkonického súdne stíhať, prinútiť ho hoc s okovami na nohách k práci a zamedziť mu vykonávanie

akejkoľvek inej práce do dokončenia organu.“

Organ, ktorý postavil M. Podkonický r. 1812, bol umeleckým a technickým celkom. Pozostával vlastne z dvoch častí – dvoch organov použiteľných spolu aj osve. V pozadí sa nachádzajúca hlavná časť tvorila polkruh. Priečelie pozostávalo zo 100 píšťal rôznej veľkosti, bohato vypracovaných a zo šiestich pozlátých okrasných nádob. Menšiu časť po oboch stranách zdobili anjeli, v jednej ruke s poľnicou, do ktorej fúkali, v druhej s korunou, pod ktorou bol uhorský štátny znak a banická symbolika: kladivo a železko.

Tento organ bol opravovaný v rokoch 1826 a 1857 rodinou Kyseľých. Nový organ v evanjelickom kostole roku 1893 postavila firma Bratia Riegerovci, a mal dva manuály, 1317 píšťal, 20 registrov a pedál. Suma dosiahla 5 208 zlatých. Opravu organu realizovala prvýkrát roku 1906 firma Bratia Riegerovci z Krnova.

Dielňu Michala Podkonického získala v dražbe rodina Michala Kyselyho, keď do tajomstva výroby organu priučil otec aj svojho syna Karola. Obidvaja, okrem početných opráv organov a klavírov, spolu zhotovili 65 organov (Rimavská Baňa, Pliešovce, Hybe, Badín, Moštenica, Nižná Boca, Dražice, Banská Hodruša, Mýto pod Ďumbierom, Kaplnka sv. Anny v Starých Horách...).

Jozef Ďuriančík

Poznámky.

¹ Pozitív – malý neprenosný organ bez pedálov. Klavichord – predchodca klavíru, strunový klávesný hudobný nástroj, ktorého struny sa rozochvievajú dotykom mosadzných tangent (kolíčkov alebo jazyčkov). Spinet – klávesový hudobný nástroj podobný klavíru.

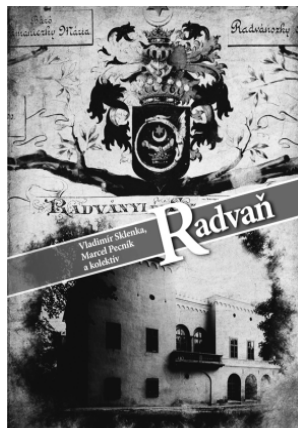
² Pochádzala zo známej podnikateľskej rodiny. Gottlieb Sterz založil prvú manufaktúru na výrobu súkna na území Slovenska už roku 1725, v ktorej sa ročne vyrobilo 1 120 kusov súkna.

³ O spoločenskom postavení Michala Podkonického v Banskej Bystrici v 70. rokoch 18. storočia svedčí skutočnosť, že krstnými rodičmi pri narodení jeho jediného syna boli lekár a lekárnik v Banskej Bystrici a hlavný lekár Hontianskej župy, MUDr. PhMr. Juraj Zacharides (vlastnil dom č. 13 na Námestí SNP a dom č. 5 v Dolnej ulici, tzv. Mollerovský dom) a jeho manželka Mária Kristína, rodená Mollerová, vnučka slávneho Karola Ota Mollera. Druhým krstným otcom bol bývalý banskobystričský richtár (v roku 1750) Matej Mehrwaldt, v tom čase jeden z najbohatších mužov Banskej Bystrice (vlastnil na Námestí SNP domy č. 16 – Benického dom a č. 23 – sídlo VUC). Jeho manželkou bola Mária Katarína, tiež vnučka slávneho banskobystričského lekára a richtára Karola Ota Mollera. Druhou krstnou mamou bola Anna Žofia Bezegová, rovnako vnučka Karola Ota Mollera.

⁴ Spoločnosť na výrobu organov založil Fr. Rieger v Krnove r. 1844. Od roku 1873 sa transformovala na firmu Bratia Riegerovci. Roku 1948 bola do nej začlenená firma Jozefa Klossa. Odvtedy sa používa názov firmy Rieger – Kloss. Firma vyrobila od svojho vzniku 3 734 organov.

⁵ V Krnove roku 1995 vznikla nová organárska dielňa na výrobu a opravu organov Brachtl – Kánsky.

Druhé vydanie publikácie

V dôsledku veľkého záujmu verejnosti po trojročnom úsilí pripravujeme, nové - druhé vydanie úspešnej publikácie **Radvaň – monografia mesiečka.**

Publikácia získala množstvo ocenení. V roku 2009 získala tretie miesto v súťaži Slovenská kronika v kategórii najlepšia vedecko – popularizačná monografia, v roku 2010 v súťaži Najkrajšia kniha Slovenska obsadila druhé miesto.

Kontakt pre záujemcov o kúpu: radvan@centrum.sk

ZABUDNUTÉ PROJEKTY: STAVBA ŽELEZNICE KORYTNICA – BANSKÁ BYSTRICA

Dňa 3. septembra 1873 vo večerných hodinách prišiel do Banskej Bystrice prvý vlak zo Zvolena. Bola to vtedy veľká sláva. Predstavitelia mesta Banská Bystrica ako aj národohospodári však oslavovali len skromne. Boli si vedomí toho, že ich predsavzatie, napojiť sa na severnú Ferdinandovu dráhu, ktorú volali aj dráhou Kassa – Oderberg, čiže Košice – Bohumin, sa nenaplnilo. Veď vzdialeným a konečným cieľom celej výstavby železničnej trate, a to aj zo strategického hľadiska, mal byť Krakow. Cestná trasa Budapešť – Krakow tu už fungovala mnoho desaťročí, a využívame ju aj dnes, bez toho, že by sme si to uvedomovali.

Už v roku 1893 bola na papieri myšlienka postaviť, rozšíriť alebo upraviť železničnú sieť s prepojením: Banská Bystrica – Ružomberok – Dolný Kubín. Argumentovalo sa hlavne strategickým prepojením dvoch pomerne veľkých vojenských posádok v Banskej Bystrici a v Ružomberku.

Celú túto udalosť okolo stavby železnice však s veľkým záujmom sledoval človek, ktorý ani nebýval v Banskej Bystrici. Možno sa o záležitosť interesoval práve preto! Dialkovo spriadal myšlienky, čo a ako by sa dalo a koľko by to všetko stálo. Celé dni a noci kreslil, rátal a prepočítaval. Ešte nič nerysovalo, ale mal víziu, čiže teoreticky už podnikal. Predpokladal náklady, zvažoval riziká a odhadoval „chason“, čiže zisk. A čím viac sa touto vecou zaoberal, zisťoval, že svojej myšlienke úplne prepadol a už by sa jej nedokázal zbaviť, aj keby chcel! Týmto človekom bol Dr. Ormay József.

Dr. Ormay József nebol nik iný, ako poslanec maďarského parlamentu, kráľovský radca a od roku 1873 aj kúpeľný lekár kúpeľov Korytnica. K tomu všetkému bol nielen vlastenec, ale aj nadšenec a človek znály nie iba svojho remesla, blízke mu totiž boli aj fortiele podnikania. Spojíť Korytnicu s Banskou Bystricou atraktívnou železničnou traťou pre kúpeľných hostí bola pre neho vec cti. Veď Korytnické kúpele boli výkvetom práve maďarského kúpeľníctva. Jeho žiadosť o výstavbu vicinálnej železnice z Banskej Bystrice do Korytnice cez obce Sv. Jakub, Kostiviarska a Staré Hory tlač v máji v roku 1901 hodnotila ako chimérickú ideu. I napriek tomu sa Dr. Ormay postavil na čelo celého projektu! Problémy mu robil len jeden podnik, ale Dr. Ormay ako inteligent ho nikdy nechcel menovať!

Paradoxne tie isté noviny v novembri 1901 podrobne informujú o výstavbe železnice miestneho významu. Prieskumné práce v členitom teréne prevádzkajú Maďarské kráľovské železnice a na trasírovaní – čo je vytyčovanie trate – pracuje niekoľko inžinierov a podľa možnosti sa realizujú už aj terénne práce. Inžinieri predpokladajú stavbu 6 – 7 tunelov s nákladom 1,5 milióna korún a celkové náklady by mali dosiahnuť približne 7 miliónov korún. Prácu sťažuje a predražuje nedostatok pracovných síl, keď robotníkov treba poriadne zaplatiť a keď si ešte aj deti zapýtajú dennú mzdu 80 korún! Odhaduje sa však, že len v samotnej obci Donovaly získa spoločnosť na akciách 100.000 korún. No, spoliehať sa len na financovanie občanmi sa nedá! Práce prebiehajú vo veľmi zložitom, starom banskom teréne. V okolí obce Motyčky sa objavil v prepadnutej bani pod Bullami červený mramor, ktorý by sa dal po postavení trate hneď ťažiť! Inžinieri však predpokladajú aj výskyt iných vzácnych komodít! Tieto prognózy sa aj potvrdzujú nálezmi bohatých ložísk limonitu a hematitu. V tlači už v minulosti prebehla správa o výstavbe sanatória v lokalite obce Motyčky. Riečka Jordán s bohatým teplým termálnym prameňom je tiež veľkým lákadlom! Terén je však veľmi zradný, staré, pred pol tisícročím vykutané práchnivé štôlnie, sa zjavujú ako príznak a prepadajú sa aj o 12 metrov! Risk niekedy nemusí viesť k zisku! Hazard tu nemá miesto a opatrnosť nikdy nie je dosť! Postupuje sa pomaly, a tak c. k. minister

obchodu rok čo rok po sebe udeľuje výnimku na ďalšie vytyčovací, prípravné a predprípravné práce. Konečné riešenie je v nedohľadne a cesty sú v dezolátnom stave. Aj preto v roku 1906 dochádza k výstavbe cesty medzi obcami Motyčky a Donovaly, a to nákladom 26.000 korún. Prácu prijal a realizoval podnikateľ Pavel Valuch.

Vytyčená trať zostáva aj po rokoch v podstate rovnaká a zaznamenáva

Hlavička faktúry.

Kúpele Korytnica v čase svojej slávy.

len malé zmeny: Korytnica, Lúžna, Mistriky, Donovaly, Jánošovka, Polianka, Sliache, Jergaly, Motyčky, Jelenec, Staré Hory, Piesky, Špania Dolina, Harmanec, Ulmanka, Sv. Jakub, Kostiviarska, B. Bystrica. Trať bude mať riadny rozchod a použije sa parný rušeň.

5. júna 1908 pride ako spasenie prvý vlak do Korytnice z Ružomberka. Jazda trvala dve hodiny. Aj trať Ružomberok – Korytnica je však dieťaťom Dr. Ormaya! (Táto trať s prezývkou Korytnička bola definitívne odstavená 28. septembra 1974!)

C. k. minister obchodu udeľuje ďalšie výnimky na predprípravné práce, vždy na jeden rok, až kým tieto snahy definitívne zastaví 1. svetová vojna. No, trať by sa teraz aj zišla, ale nie je! Mnohoročné úsilie a práca Dr. Ormaya upadli do zabudnutia. Po rozpade Monarchie v roku 1923 sa projektu Banská Bystrica – Ružomberok ujíma Ing. Vojtech Večeľa z Prahy. Jeho ponuka je však zamietnutá.

Ešte posledné zvonenie na tejto trati nachádzame v novinách Vatra, a to 19. júna 1945: „Dolný Jelenec. Vedúci činitelia obce si želajú, aby bola čím skôr vybudovaná dráha z Ulmanky cez Polkanovú do Revúcej a Ružomberka. Ročne pride 60.000 turistov.“ No, nestalo sa! Projekt zavial prach času!

Michal Kiššimon

O čom písali Hronské noviny 11. 11. 1927

MIESTO ABY ŠŤAČAL ROŽKY – ROZDÁVAL NEPOVOLENÉ LETÁKY

Alexander Riša, 19-ročný mladík z Tajova zamestnaný v komunistickej pekárni v Banskej Bystrici nemohol pochopiť, prečo vláda nedovolila osláviť 10. výročie Sovietskeho raja a zo svojich skromných síl vynasnažil sa rozhegať pozíciu banskobystričských komunistov posilniť aspoň obsahom takých letákov, od ktorých vlasy dupkom stoja, ale ktoré poslúžia komunistickému programu na 100 percent majú.

V tejto svojej práci bol prekazený, lebo letáky neboli povolené a keď sa četnícka vrchnosť o jeho životopis bližšie zaujímala, vyšlo najavo, že Riša heslo: „Čo je tvoje, to je aj moje“ prevádza s vernosťou už dlhšie v praxi, lebo četnícka stanica v Harmanci ho stíhala pre krádež, ktorú spáchal na súdruhovi proletárovi Michalovi Košťalovi 19. júla t.r. v harmaneckom lese Malé Cenovo, kde mu z lesnej budy ukradol niklové hodinky za 50 Kč a vreckový nôž v cene 10 Kč a tabatierku.

V deň výročia oslavy Sovietskeho raja bol zatknutý.

Redakcia Bystrického permonu

65 ROKOV OD DRAMATICKEJ UDALOSTI NA BANSKOBYSSTRICKEJ POŠTE

Ján Cibula 18. 1. 1909 – 31. 1. 1949.

cestovali obyčajne len za denného svetla a v neznámom teréne využívali služby miestnych sprievodcov.

V období protihabsburských povstaní v 17. storočí v Uhorsku sa množili aj prepady poštových staníc a všeobecne bol nedostatok poštových poslov, pretože ľudia od tejto činnosti odrádzalo nebezpečenstvo číhajúce na cestách. Aj v súčasnosti sa bezpečnostným opatreniam na poštách venuje náležitá pozornosť.

Minulý mesiac uplynulo 65 rokov od smutnej udalosti, ktorej priebeh a tragické vyústenie len potvrdzujú slová o tom, že práca poštových zamestnancov niekedy

keď 31. januára 1949 išiel poštový kontrolór Ján Cibula do práce na Poštový úrad v Banskej Bystrici, istotne mu nenapadlo, že niť života mu v podvečerných hodinách pretrhne bezohľadný vrah. O tom, čo sa v osudný deň na Poštovom úrade v Banskej Bystrici stalo, si môžeme prečítať v spomienkovom článku „Za J. Cibulom“, uverejnenom v druhom čísle časopisu *Náš poštár*, ktoré vyšlo 1. marca 1949 a nachádza sa v knižničnom fonde Poštového múzea so sídlom v Banskej Bystrici. Vydavateľom dvojtýždenníka *Náš poštár* bol ROH – Zväz zamestnancov v doprave, odbor poštový.

Podstatnú časť článku, opisujúceho dramatické udalosti prepady banskobystrického poštového úradu, uverejňujeme v plnom znení a bez jazykovej úpravy:

„Banská Bystrica, ba azda i celé Slovensko bolo vzrušené udalosťou, ktorá sa odohrala v pondelok, dňa 31. januára t. r., na poštovom úrade Ban. Bystrica. O 17.10 hodine, teda v najfrekvencovanejšom služobnom čase, vkročil do úradnej miestnosti neznámy, maskovaný muž s automatom v ruke, s úmyslom dostať sa do hlavnej pokladnice, kde bolo väčšie množstvo peňazí. Na ceste k svojmu cieľu stretol však tento lupič poštového úradníka s. Blašku, ktorý práve niesol popoludňajšiu tržbu peňazí od priehradky do hlavnej pokladnice a vyzval ho, aby mu peniaze odovzdal, na čo spustil v

miestnosti sériu výstrelkov na výstrahu. Lupič potom začal sväzky bankoviek hádzať do pripraveného vreca, ktoré mal prevesené cez plece.

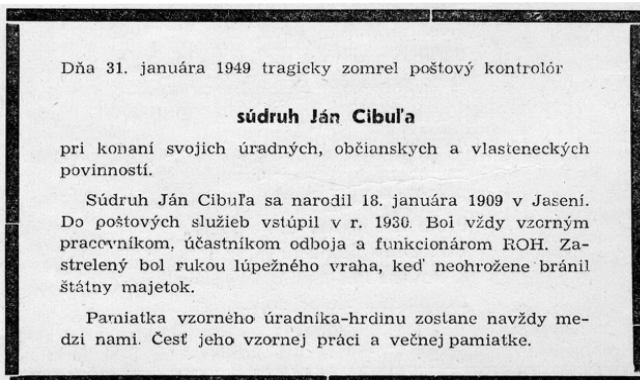
Ostatní poštovní zamestnanci, ktorí boli svedkami tohto prepady, vbehli medzitým do hlavnej pokladnice, aby tam mohli zachrániť peniaze, ktoré boli práve na stole. Zamestnanci, nachádzajúci sa v pokladnici, okamžite uzavreli trezorové dvere, vedúce do pokladnice. V miestnosti, kde sa maskovaný lupič obohacoval, zostal okrem spomenutého s. Blašku len dozorčí úradník, poštový kontrolór s. Ján Cibula, ktorý sa holými rukami pustil do nerovného boja a zápasil s lupičom o záchranu úradných peňazí. Prítomný s. Blaško využil ruvačky tiež na to, aby zlodeja odzbrojil. Ale bez pomoci ďalších sa im to nepodarilo. Blaško sa mu vytrhol z rúk a vybehol pre služobnú zbraň, hoci lupič niekoľkokrát po ňom strelil, ale bez zásahu.

Keď súdruh Cibula zostal v zápase sám a videl beznádejnosť situácie, rozbehol sa aj on pre služobnú zbraň, avšak strely automatu, ktoré ho sprevádzaly, zasiahly ho do chrbta, pričom jedna guľka priamo srdcovú komoru. Postrieľaný s. Cibula sa ešte dostal k služobnému revolveru, ale pri výstrele tento zlyhal a vtom i súdruh Cibula klesol bezvládný na zem. Lupič medzitým vybehol z budovy a dal sa na útek Školskou ulicou von do poľí.

S. Cibula bol okamžite autom prevezený do štátnej nemocnice,

poštových zamestnancov niekedy kde lekári konštatovali už iba smrť.

V článku sa ďalej spomína, že pohreb Jána Cibulu sa konal 2. februára

Smútočné oznámenie o tragickom úmrtí uverejnené v časopise *Náš poštár* č. 1/1949.

Pohreb Jána Cibulu. Smútočný sprievod kráčajúci ulicami Banskej Bystrice.

Pohreb Jána Cibulu. Zhromaždenie smútiacich pred budovou Poštového úradu v B. Bystrici.

ku koncu dvadsaťročného obdobia, počas ktorého ešte mohol byť páchateľ odsúdený, sa v regionálnej tlači objavila výzva na poskytnutie nejakých indicíí, ktoré by mohli viesť k dolapeniu vraha, ale nič nové sa už k tomuto

prípade zistiť nepodarilo.

Poštári dodnes pracujú aj s finančnými hotovosťami, a to je pre niektorých ľudí dosť dobrý dôvod na to, aby sa pokúsili dostať sa k peniazom hoci aj násilím. O prepadoch pošt alebo doručovateľov roznášajúcich poštové zásielky nás čas od času informujú správy v televízii alebo v tlači.

Verme, že bezpečnostné opatrenia prijímané na ochranu poštarov a poštových budov dokážu zabrániť podobnej tragédii, aká sa 31. januára 1949 odohrala na Poštovom úrade v Banskej Bystrici.

Leo Lichvár

MŔTVI MEDZI NAMI, MŔTVI V NAŠOM MESTE

Každý deň prechádzame zaujatí do vlastných myšlienok okolo miest a budov bez povšimnutia, bez toho, aby sme zodvihli unavené oči a pozreli sa na majestátnych svedkov našej histórie. Nie, nezabúdame. Len všednosť a rutina kolobehu života nám už nedovoľí spomaliť a zamyslieť sa. Sme tu, dnes a teraz. Nevidíme a nechceme vidieť do minulosti na tých miestach, okolo ktorých prechádzame. Nevidíme a nepoznáme osudy ľudí, ktorí tak ako my dnes sa tešili alebo smútili v obyčajný deň niekedy dávno, dávno...

Kde sú dnes? Nevieme. Len niektorí z nás nieisto váhajú, keď prechádzajú Dolnou či Skuteckého ulicou alebo okolo kostolov na námestí, či náhodou nerušia ich večný spánok. A pravda je taká, že možno i rušia... Biele kosti našich predkov ležia neraz len kúsok pod asfaltom či dlažbovými kockami, alebo len tak nenápadne v zemi za domom, za múrom a my spokojne a bez mihnutia oka šliapeme im na hlavy. Zrejme aj im je to tak ako nám - jedno. Veď aj ich mená pozná už len všemohúci Boh.

Prečo takto smutne, nostalgicky? Možno je to žito-hnedou jeseňou, ktorá prináša žito-hnedé dni a možno je to smútkom za históriou, ktorá je už asi navždy stratená. A možno je to iba obyčajný sebecký strach z budúcich dní, aby aj naše snaženie neostalo iba ako prach rozfúkaný do vetra. Lenže ja dnes nechcem písať o zabudnutých ľuďoch nášho mesta, ale o tých, na ktorých len zabúdame. Je ich viac, než si myslíme... omnoho viac. A preto ten smútok, tá nostalgia.

Koľkokrát ste už prešli Kapitúlskou ulicou a vôbec ste netušili, ako blízko ste k osobnostiam, o ktorých ste sa učili (alebo skôr mali učiť) v školách. Nenápadné plechové dvere na boku katedrálneho kostola sv. Františka Xaverského v tejto ulici ukrývajú tajomstvo - vchod do podzemia, kde už celé storočia ticho odpočívajú skoro zabudnutí ľudia. Nachádza sa tu katedrálna krypta, pôvodne jezuitská, kostola sv. Františka Xaverského.

Krypta bola postavená a vysvätená spolu s kostolom 24. septembra 1715 biskupom Lukášom Natale zo Stoličného Belehradu, auxiliárom ostríhomského arcibiskupa. Kostol v tom čase slúžil jezuitskému kolégiu až do rozpustenia rádu v roku 1773. Od roku 1776 začal kostol slúžiť novozriadenému biskupstvu ako jeho katedrálny chrám. Pochovávať sa tu začalo pravdepodobne ihneď, ale podľa dochovaných náhrobných nápisov najstarší hrob pochádza z roku 1740. Nevieme ani s istotou povedať, koľko je tu pochovaných duchovných - lebo pod kostolom sú pochovaní iba duchovní (pokiaľ vieme), pretože novšie hroby prekrývajú tie staršie. Hrobov je tu však viac než 40.

Ide o jednoduché hroby. Pochovaní sú tu chudobní mníši a ich predstavení. Všetci čo na tom - na druhý svet si nič hmotného aj tak neodnesieme. Možno preto väčšinu hrobov označuje len jednoduchý nápis so základnými údajmi zaznamenaný uhľikom na bielej vápennej omietke. Časť omietok je opadaná, ale časť je len vyblednutá, takže možno niekedy v budúcnosti bude možné objaviť ešte nejaké to zabudnuté meno. Niekoľko hrobov je, alebo bolo, označených kovovými štítkami, novšie tri už majú kamennú náhrobnú tabuľu. Hroby sú umiestnené na sebe tak, že vyplňajú celý priestor medzi piliermi katedrály a sú zamurované. Dnes však vyvstáva iná otázka: kto je za tými múrmi skutočne pochovaný? Nie je možné venovať sa všetkým, tak som vybral aspoň päť zaujímavých osobností nielen banskobystrickej histórie. Začnem osobnosťou, o ktorej môžu byť najväčšie pochybnosti.

Dp. Štefan Pongráč

Narodil sa 26. decembra 1713 v Ondrašovej. Bol šľachticom. Počas štúdií v Košiciach v roku 1735 vstúpil do jezuitskej rehole. Po skončení škôl vyučoval filozofiu na jezuitských kolégiách v Luži, Győri a na univerzite v Trnave. Vyučoval aj cirkevné právo. Nakoniec pôsobil v Banskej Bystrici ako magister novícov a inštruktor tretej probácie. Okrem toho, že bol uznávaným vysokoškolským pedagógom, sa do histórie zapísal aj ako autor pohrebných a promočných rečí. Pochybnosti nastávajú pri jeho dátume úmrtia, keďže sa v literatúre bežne uvádza dátum 17. november 1767, na hrobe je však dátum 19. december 1767, ale ďalšie údaje, hlavne jeho funkcia inštruktora tretej probácie, súhlasia.

Dp. František Xaverský Éder

Len niekoľko centimetrov od dp. Štefana Pongráca večným spánkom odpočívajú misionár a cestovateľ dp. František Xaverský Éder. O Éderovi sme už na stránkach Bystrického Permonu písali a ešte určite píšajte budeme, preto uvediem len niekoľko základných faktov. Narodil sa v Banskej Štiavnici 1. septembra 1727. Do jezuitského rádu vstúpil v Trnave v októbri roku 1742. V roku 1749 odišiel na vlastnú žiadosť spolu

s dvomi spolubratmi na misiu do Limy. Tu ukončil štúdiá a zároveň bol vysvätený za kňaza. Po vysviacke odišiel do Redukcie sv. Martina, ktorá sa nachádzala v provincii Moxitania. Pôsobil tu 15 rokov a staral sa asi o dvetisíc indiánov. Po zákaze činnosti rehole sa vrátil domov, presnejšie do Banskej Bystrice, kde sa venoval prednáškam o svojom pôsobení v Latinskej Amerike. Na žiadosť širokej verejnosti napísal o provincii Moxitania a o indiánoch pojednanie s názvom: Brevis descriptio missionum Societatis Jesu provinciae Peruvanae vulgo Los Moxos, auctore quodam ejusdem Societatis Sacerdote per XV. annos missionario (Krátky opis misií Spoločnosti Ježišovej v peruánskej provincii ľudovo nazývanej Los Moxos, napísaný akýmsi kňazom tejto Spoločnosti, misionárom po dobu 15 rokov). V tlačenej podobe však vyšlo až po početných úpravách Pavla Maka v roku 1791 s názvom: Descriptio provinciae Moxitarum in

Regno Peruano, quam e scriptis posthumis Franc. Xav. Eder e Soc. Jesu annis XV. sacri apud eosdem curionis digessit, expolivit, & adnotatiunculis illustravit Abb. & Consil. Reg. Mako. (Opis provincie Moxitov v Peruánskom kráľovstve, ktorý podľa posmrtného spisu Františka Xaverského Edera zo Spoločnosti Ježišovej (napísaného) po pätnástich rokoch posvätné služby strávených u nich usporiadal, zušľachtil a nepočetnými poznámkami objasnil opäť a kráľovský radca Mako). Dielo patrí medzi najvýznamnejšie práce o živote indiánov a prírode Bolívie a Oxfordská univerzita ho má zaradené v edícii klasických diel o Bolívijskej botanike. Dp. František Xaverský Éder zomrel 17. apríla 1772, niektoré zdroje nesprávne uvádzajú aj rok 1773.

Dp. Tomáš Červeň (Cherven)

V obci Chyzný sa 14. januára 1793 narodil dp. Tomáš Červeň. Vyštudoval filozofiu v Rábe a teológiu v Pešti a Pázmáneu. Vysvätený bol v roku 1816. Pôsobil v rôznych funkciách, aby nakoniec svoj život spojil s Banskou Bystricou ako biskupský tajomník a notár. V roku 1933 sa stal kanonikom a riaditeľom biskupskej kancelárie, v roku 1847 bol vymenovaný za titulárneho opáta a generálneho vikára a v roku 1865 sa stal veľkoprepoštom banskobystrickej kapituly. Do histórie sa však zapísal ako spoluzakladateľ Spolku sv. Vojtecha a gymnázia v Kláštore pod Znievom. Vo svojom závete odkázal Matici slovenskej 60.000 zlatých, ktoré však Matica nikdy nedostala. Zomrel 27. apríla 1876.

Dp. Juraj Budatinský

Aspoň v stručnosti spomeniem ďalšiu osobnosť veľprepošta banskobystrickej diecézy dp. Juraja Budatinského. Narodil sa 12. apríla 1780 v Žiline. V oblúbe ho majú hlavne jeho krajanovia Žilinčania, ktorým po obrovskom a ničivom požiari 21. júna 1848, keď požiar zničil skoro celé mesto a poškodil aj kostol, zhorela strecha, veže a celé vnútorné vybavenie a po zemetrasení z 15. januára 1858, ktoré dokončilo dielo skazy, dal zrekonštruovať spolu s ďalšími mecénmi kostol. Dp. Juraj Budatinský zomrel 22. marca 1864.

Dp. Anton Májovský

Jedným z posledných pochovaných v katedrálnych krypte je rodák z Brezna dp. Anton Májovský. Narodil sa 9. februára 1819 a do tohto krátkeho výberu som ho nezaradil ani pre to, že je posledným pochovaným, ani pre jeho funkcie či ďalšie skutky, ale preto, že sa o ňom zmieňuje Kazimír Zechenter-Laskomerský. Nechajme teda cez písmo prehovorí majstra o tom, čo viedlo Májovského odísť z Brezna do Banskej Bystrice: Ako mi povedal, pohla ho k tomu kroku okolnosť, že v Bystrici mal príjemnejší spôsob obcovania ako v Brezne - kasíno, úradníctvo, meštianstvo. Ale bola toho istého druhá príčina: k tomu kroku ho vyzval hlavný župan Anton Radvánsky; oni vo svojom zmýšľaní v mnohom sympatizovali. A potom, čo mohlo byť hlavnou pohnútkou, v Bystrici mal lepšiu cestu a tým lepší výhľad na postupovanie, o čo sa Májovský nemálo snažil. (Citované z: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1367/Zechenter-Laskomersky_Patdesiat-rokov-slovenskeho-zivota-I). O tom, že sa mu v kariére darilo, svedčí aj to, že sa postupne stal kanonikom, rytierom rádu Františka Jozefa, až nakoniec v roku 1879 prelátom. Za svoj život venoval na dobročinné účely okolo 70.000 zlatých. Dp. Anton Májovský zomrel 16. júna 1897.

Je smutné, keď pomaly zabúdame na osobnosti, ktoré formovali naše mesto a náš národ. Niekoľko z nich leží len málo krokov od námestia, no bez povšimnutia. I keď ich telá dávno spráchniveli, ich skutky sú stále tu. V katedrálnych krypte je hrobov viac a ja pevne verím, že budúcnosť odhalí ďalšie mená osobností, ktoré v minulosti prispeli k tomu, že sa z Banskej Bystrice stala perla.

Za pomoc pri tvorbe článku poďakovanie patrí dp. Mons. Jánovi Krajčíkovi.

Richard R. Senčák

Hrob A. Májovského.

Hrob F. Édera a Š. Pongráca a ďalších.

Hrob J. Budatinského.

HISTÓRIA KAMENNEJ VILY V BANSKEJ BYSTRICI

tzv. Kamenná vila, dnes Pobočka ČSOB
Horná 69/112, Banská Bystrica
Projektant a staviteľ: Alois Peierberger, 1920
Dostavba a prestavba: 1996-7
Architektonické riešenie: Branislav Somora

Urbanistický a architektonický rozvoj Banskej Bystrice od začiatku 20. storočia mal aj po založení Československej republiky svoje plynulé pokračovanie. Mesto držalo situáciu vo svojich rukách - v roku 1928 bol dokončený Národný dom Emila Belluša, pripravovaný niekoľkými súťažami od roku 1902, pokračovalo sa vo výstavbe nových ulíc východne a južne od historického centra mesta. Väčšina verejných budov sa stavala po výsledku súťaží, a to tak českými, ako aj slovenskými architektmi (Národná banka - Ladislav Skřivánek, Praha, Štátna kovorobná škola - Otakar Schmidt, Praha, Notársky internát - F. E. Bednárik, Žilina, Štátny koedukačný učiteľský ústav - F. E. Bednárik, Žilina a d.).

Na konci Hornej ulice postavil, ešte pred vojnou, prvý päťposchodový nájomný dom, tzv. Porges-palotu (pod rímsou je nápis v slovenčine Stavané 1912), bansko-bystrický architekt, staviteľ a úspešný podnikateľ Alois Peierberger (1878 - Banská Bystrica - 13. mája 1931). Zdá sa, že na jeho firmu nedoľahla povojnová kríza, keďže hneď po jej skončení ako investor vyprojektoval a postavil honosný trojpodlažný obytný dom, vzdialený asi 100 m od Porges-paloty. 5. januára 1921 požiadal mestský senát o vydanie povolenia na bývanie. Na priečelí domu autor uplatnil monumentalitu kamenného obkladu a jeho tvaroslovia, a to z materiálu vlastného pieskovcového lomu v Králikoch (blízko Banskej Bystrice), čo ocenili občania mesta pomenovaním objektu „kamenná vila“. Stavba nesie znaky eklektiky a neskorkej secesie, naväzujúcej na jej nemeckú líniu.

Po získaní povolenia, Peierberger dom predal. 24. 5. 1922 žiadajú o povolenie stavby filagórie vo svojej záhrade jeho noví majitelia Leopold a Matilda (rod. Kohn) Munelsovcí. Údajov o majiteľoch nie je veľa. Leopold Munels vlastnil v Banskej Bystrici líkérku. Podľa náhrobného kameňa manželov na židovskom cintoríne mesta, Leopold zomrel 16. augusta 1923 a vdova Matilda 6. januára 1942. Ich syn, spisovateľ a ľavicovo orientovaný intelektuál, známy pod menom Pavol Bányai (24. 3. 1901 Banská Bystrica - 14. 12. 1943 Budakeszi), pôsobil v Budapešti, vo Viedni a v Prahe (študoval na AVU). Jeho práce boli zverejnené v časopisoch DAV, Naša doba, Tvorba, Korunk, Az Út. Do roku 1930 bol funkcionárom KSČ (jeho rodina sa od neho dištancovala). Po obsadení Prahy sa vrátil do Banskej Bystrice, odkiaľ bol internovaný do Ilavy. Po úteku do Budapešti zomrel na tuberkulózu v sanatóriu v Budakeszi.

Funkciu vily splňal dom iba prvých dvadsať rokov. Žiaľ, zatiaľ neboli objavené žiadne grafické ani fotografické dokumenty o pôvodnom stave predpokladaných reprezentatívnych interiérov. Po vojne sa dom dostal do majetku alebo správy Harmaneckých papierní a do roku 1952 slúžil ako nájomný dom pre zamestnancov tohto podniku (Pravdepodobne to súviselo so skladom Harmaneckých papierní na blízkej železničnej stanici, odkiaľ viedla železničná odbočka priamo do Harmanca.). Už vtedy sa asi upravovali interiéry budovy, keďže dom bol užívaný viacerými nájomníkmi. Neskôr v ňom mali miestnosti aj mládežnícke organizácie - do roku 1948 skauti, neskôr ČSSM.

Rekonštrukcia mala za úlohu vyriešiť zmenu funkcie z obytného domu (s neskoršími zásahmi) na reprezentatívnu administratívnu bankovú budovu. Predchádzala jej súťaž, vyhlásená v roku 1995 (4 kolektívy), z ktorej víťazne vyšiel návrh architekta Branislava Somoru.

Z niekdajšej budovy sú zachované iba obvodové múry s pôvodným architektonickým členením a stvárnením exteriéru, ako aj vonkajšie i vnútorné schodiská. Dispozícia interiérov bola prispôbená potrebám bankovej administratívy, v prepojení s novou, zadnou časťou domu,

ktorá svoj súčasný architektonický výraz reprezentuje smerom do priestoru sídliskového nádvorja. Zadná fasáda pôvodnej budovy zohráva svoju malebnú úlohu na terase, v prieluke medzi starou a novou časťou budovy. Pôvodné dekoratívne a dobové prvky sa - formou replík a kópií zo súčasných materiálov - vynímajú v postmoderných súvislostiach.

Charakter vily patrí už minulosti, ale bol otázný vlastne hneď pri vzniku budovy. Už pôvodný projekt vychádzal z predpokladu, že dom sa stane súčasťou uličnej zástavby - priečelie dodržiavalo uličnú čiaru, jeho bočné múry boli nečlenené a neomietnuté, avšak dom stál v

záhrade ešte z troch jeho strán. V šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa tento predpoklad splnil, a dom stratil aj svoj obytný význam. Rekonštrukcia budovy na jej novú funkciu prezentuje vybrané hodnoty pôvodnej budovy spolu s výnimočnou úrovňou svojho súčasného architektonického výrazu. Môžeme dúfať, že stavba bude v budúcnosti obklopená kultivovanejším prostredím.

Dom je zapísaný v zozname pamiatok pod číslom Ss 10020.

Klára Kubičková

Stať bola publikovaná v knihe Slávne vily Slovenska, ed. Maťuš Dulla, vydavateľstvo Foibos Praha, 2010.

Kamenná vila, dnes - pobočka ČSOB.

TROCHA ZABUDNUTÝ ASTRONÓM

Pred 230 rokmi sa narodil významný astronóm Daniel Kmeth, autor Astronomie popularis, prvej populárnej písanej astronómie pre širokú verejnosť.

Dr. Daniel Kmeth sa narodil 15. januára 1783 v Brezne. V matrike sa nachádza jeho pôvodné a skutočné meno Matej, pravá podoba jeho priezviska zase bola Kmeť. V cirkevných záznamoch prijal neskôr svoje ďalšie mená, pod ktorými publikoval aj svoje práce, a tak sa stal známym v astronómickom svete.

Dr. Daniel Kmeth študoval na piaristických gymnáziách v Brezne, Podolínci a v Trenčíne. Od roku 1799 bol aj členom piaristického rádu. Pretože sa prejavil dobrým v matematike a astronómii, pokračoval v štúdiách aj v Pešti, kde sa stal doktorom filozofie. Pôsobil tiež na Bohosloveckej akadémii v Nitre. Keďže uplatňovaním svojich koníčkov strhával Kmeth i ďalších poslucháčov, upútal na seba pozornosť riaditeľa budinskej hviezdárne, Jána Pasquicha, a stal sa adjunktom tejto hviezdárne. Aktivne sa zapojil aj do výstavby novej hviezdárne na Blockbergu (dnešný Gellérthegy).

V roku 1823 vydal v Budíne prácu „Astronomia popularis in eorum...“, ktorá má dvanásť kapitol. Popri odbornom opise jednotlivých disciplín astronómie, podáva návody na praktické pozorovania a rozpisuje sa aj o praktickom využití astronómie, či už v poľnohospodárstve, pri plavbe na mori, prípadne i pri zostavovaní kalendárov. Podčiarkuje význam astronómie v boji proti poverám, predsudkom aj prežitkom. Išlo o prvú, populárne napísanú astronómiu pre mladých vzdelancov, zameranú na získavanie ich záujmu o vedu a techniku.

Dr. Daniel Kmeth napísal mnoho vedeckých a odborných článkov a prác. V roku 1821 vydal v Pešti dielo z praktickej astronómie „Observationes astronomicae distantiarum...“, kde zverejnil výsledky svojich odborných astronomických a meteorologických pozorovaní a meraní z rokov 1811-1820.

V roku 1823 odišiel Dr. Daniel Kmeth do Košíc, kde mu bolo ponúknuté miesto profesora teoretickej a aplikovanej matematiky na Košickej akadémii. Aj v nových podmienkach sa Dr. Kmeth zaujímal prevažne o astronómiu. Naďalej publikoval články s meteorologickou a fyzikálnou tematikou. Vyvinul úsilie aj o vybudovanie astronomického observatória v Košiciach, no smrť mu prekázala realizovať tento zámer. Zomrel v Košiciach 20. júna 1825. Pochovaný je v krypte premonštrátskeho kostola.

Igor Chromek

165 ROKOV OD NARODENIA DOMINIKA SKUTECKÉHO

Najvýznamnejšia osobnosť v srdciach banskobystrickej verejnosti Dominik Skutecký sa narodil 14. februára 1849 v Gajarocho na Záhorí. Pri príležitosti 165. výročia nedožitého narodením umelca Židovská náboženská obec v Banskej Bystrici, Mesto Banská Bystrica a Stredoslovenská galéria so sídlom v Banskej Bystrici zorganizovali spomienkové stretnutie na mieste posledného odpočinku umelca, na Židovskom cintoríne na Rudlovskej ceste.

Na úvod po prvýkrát na verejnosti odzneli verše Eleny Cmarkovej „Pocta Dominikovi Skuteckému“ v podaní Sláva Sochora. Slávnostné prihovory predniesli za mesto Banská Bystrica primátor mesta Peter Gogola a autor biografie o Dominikovi Skuteckom - historik Jozef Ďuriančík. Potom sa účastníci spomienkového stretnutia presunuli do rodinnej vily rodiny Skuteckých, kde sa uskutočnila komentovaná prehliadka Stálej expozície Dominika Skuteckého pod vedením kurátorky Stálej expozície Kataríny Baraníkovej.

Primátor Banskej Bystrice pri hrobe Dominika Skuteckého.

Pocta

Dominikovi Skuteckému

Elena Cmarková

*Bystrica nezabúda
s úctou si pripomína
slávneho majstra
ktorý preslávil
malé mesto na Hrone
umením veľkého sveta
Napriek času
našou pýchou zostáva
Lákali ho mnohé veľkomestá
no za domov zvolil si
pokojné miesto v lone hôr
ktoré ho vďačne prijalo
za svojho syna*

*Tu vrchovato naplnil
krédo svojho života
„Umenie, láska, práca a sláva“
V súlade s ním tvoril a žil
milujúci manžel otec
skromný veľký človek
svetoznámy umelec
mecenáš talentov
dobrodinec*

*Jeho obrazy živé dôkazy
geniálnej tvorby
i dnes očaria potešia
Krajinky zátišia
portréty slávnych
pospolitého ľudu
robotníkov v žiari ohňa
Medeného Hámra
navždy sa jagať budú
v galériách obrazárnach
sťa majstrovská svetlohra*

*Bystrica nezabúda
s úctou vďakom
cez storočie spomína
na veľkého majstra na syna*

PO BENÁTSKYCH STOPÁCH DOMINIKA SKUTECKÉHO

Výber minuloročnej letnej dovolenky padol na sever Talianska, do malého mestečka Caorle, ktoré je len 60 km vzdialené od Benátok. Bolo mi hneď jasné, že prípadná návšteva Benátok bude spojená s Dominikom Skuteckým. Asi 900 kilometrová cesta za Dominikom Skuteckým viedla krásnou krajinou cez približne štyridsiatu tunelov, v celkovej dĺžke 41,5 km, pričom najdlhší tunel meral 3336 m.

Dominik Skutecký prežil časť svojho tvorivého života v Benátkach, kde v prenajatom byte a ateliéri na Campo Manin č. 4294 tvoril a maľoval svoje obrazy v rokoch 1875 – 1889. Obdobie, ktoré strávil v meste lagún, mu prinieslo uznanie. V roku 1889 sa usadil v Banskej Bystrici, no do Benátok sa ešte vrátil v rokoch 1894, 1903 a naposledy v roku 1911.

Po stopách Dominika Skuteckého v Benátkach sa môžete vybrať dvojakým spôsobom. Môžete začať na Námestí sv. Marka alebo na Campo Manin. Na obidva varianty sa dostanete parníkom - vaporettom, ktorý premáva po Canal Grande ako obdoba nášho MHD. Vystúpiť môžete na samotnom Námestí sv. Marka alebo na zastávke Rialto, z ktorej sa na Campo Manin dostanete za pár minút. Je len na vás, kde začnete objavovať Dominika Skuteckého. Z jedného miesta na druhé sa uličkami Benátok dostanete približne za 20 minút. Určite však k tomu budete potrebovať mapu.

Campo Manin je maličké námestíčko, ktorému dominuje socha talianskeho vlastenca a politika Daniela Maniniho od talianskeho sochára Luigiho Borroa z roku 1875. Jedinou uličkou, na ktorú sa dostaneme zo stredu námestia (ostatné vyúsťujú na rohoch námestia), pridáme na adresu, na ktorej počas svojho pobytu v Benátkach Skutecký pôsobil. Číslo 4294 má hneď prvý vchod naľavo.

Druhým miestom v Benátkach, ktoré je priamo spojené s Dominikom Skuteckým, je 96,9 metrov vysoká dominanta Námestia sv. Marka, veža zvonice (Campanile di San Marco), postavená v rokoch 1905 – 1912. Pôvodná veža, ktorá sa spomína už v desiatom storočí sa v roku 1902 zrútila. Pri päte veže postavil v roku 1536 - 1540 taliansky

sochár a staviteľ Jacop Sansovino budovu nazývanú Loggetta, ktorá v minulosti slúžila palácej strážii. O tri storočia neskôr namaľoval Skutecký Loggettu, respektíve jej malú časť, na obraz Dáma s holubmi (1894).

Na záver mi dovoľte malú pripomienku. Možno by

Námestie Campo Manin.

Jedna z adries Dominika Skuteckého.

Ulička k námestiu Campo Manin.

stálo za pokus osloviť oficiálnou cestou benátsku radnicu so žiadosťou o inštaláciu pamätnej tabule Dominikovi Skuteckému. Bola by to pocta tomuto veľkému umelcovi zo strany Banskej Bystrice ako aj Benátok a pre Banskú Bystricu ďalšia šanca na zviditeľnenie sa.

A. Predajniarsky

AKO ŠTEFÁNIK IŠIEL DO PARÍŽA ...

Hneď na úvod musím uviesť, že nepôjde o cestu nášho veľikána, Milana Rastislava Štefánika, ale len o jeho portrét, ktorý skutočne putoval na obdobie pol roka z pobočky Národnej banky v Banskej Bystrici na Veľvyslanectvo Slovenskej republiky v Paríži.

Na objasnenie, musím načrtnúť trochu do histórie. Ako milovník výtvarného umenia už celé desaťročia viem, že mnohé pracoviská banky aj u nás (a v minulosti to boli pracoviská „mojej ŠBČS“) mali vo svojom majetku mnoho vzácných umeleckých diel, medzi ktorými prevládali práce našich významných maliarov 1. polovice 20. stor. a neskôr maliarov tzv. socialistického realizmu. Banky i v našich podmienkach boli podporovateľmi umenia a umelcov. Pri mnohých organizačných zmenách v 50-tych a 60-tych rokoch sa našťastie tieto diela zachovali a zo zrušených pracovísk sa častokrát sústredili do okresných pobočiek a ostatných organizačných jednotiek banky. Tieto diela boli zachované i pre ďalšie generácie. Tak to bolo i v pobočke ŠBČS a neskôr v pobočke NBS v Banskej Bystrici. Keď som v januári 1990 prebral pobočku ŠBČS v Banskej Bystrici pre Stredoslovenský kraj, mojou povinnosťou bolo prevziať všetok hmotný i nehmotný majetok. Pri jednej z obhliadok podkrovných priestorov budovy pobočky v Národnej ulici č. 10 (podrobnejšie v Bystrickom PERMONE č. 4/2013) som objavil viaceré obrazy, a medzi nimi aj veľký portrét Milana Rastislava Štefánika od autora Viliama Ruttkaya-Nedeckého, portrét T. G. Masaryka, ako aj E. Beneša. Zrejme to bol majetok, ktorý patril bývalým bankám, sídlilým v tomto objekte. Veď práve v tejto budove bola vždy banka.

Po náležitom ošetrovaní a zreštaurovaní sme diela dali oceniť a nainštalovali sme ich vo vnútorných priestoroch banky. Samozrejme, tak ako mnohokrát v minulosti, neskôr sme ich opäť uložili do „depozitu“,

pretože po vzniku NBS prebiehala komplexná rekonštrukcia exteriéru a interiéru budovy.

Roky išli ďalej a pri mnohých návštevách mojich kolegov – bankárov mi bola často kladená rovnaká otázka: „A kde máte tie pekne obrazy?“

Viliam Ruttkay-Nedecký: Portrét M. R. Štefánika.

Musel som vysvetľovať, že po rekonštrukcii hľadáme vhodný priestor a patričnú príležitosť na akúsi novú vernisáž. Medzi vzácnymi hosťami, ktorí každoročne navštívili našu pobočku, bol významný bankár, ekonóm, pedagóg a mimoriadne vzácný človek, pán Ing. Vladimír Valach. Bolo to v 2. polovici 90-tych rokov, kedy mal úspešnú bankovú kariéru za sebou, a po účinkovaní v ŠBČS, ČSOB, po založení Slovenskej záručnej banky, ako aj pobočky Credit Lyonnais v Bratislave, už pôsobil na poste veľvyslanca SR vo Francúzsku. A pri našej spoločnej diskusii mi aj on položil rovnakú otázku. Vysvetlil som mu, že portrét M. R. Štefánika hodláme inštalovať v priestoroch pobočky NBS. A pán veľvyslanec hneď na to, že či by sa nedal tento obraz zapožičať pre ich ambasádu, pretože pripravujú práve vo Francúzsku jubilejný rok M. R. Štefánika. Práve takéto dielo by významne prispelo k prezentácii tejto osobnosti. Počas nášho rozhovoru som postrehol, ako si pán veľvyslanec predstavuje obraz na konkrétnom mieste, a ako bude všetkým vzácnym hosťom a návštevmám približovať prácu a význam generála Štefánika.

Po vybavení všetkých technicko-organizačných otázok a po odsúhlasení viceguvernérom NBS sa náš obraz v priebehu 2 týždňov objavil na veľvyslanectve v Paríži. Môžem potvrdiť, že tento obraz sa v historickej budove nášho zastupiteľského úradu vynímal mimoriadne pekne a plnil významnú honorárnu úlohu. Počas mojej týždňovej pracovnej cesty do Banque de France som sa niekoľkokrát zúčastnil rôznych podujatí na veľvyslanectve a všetky začínali pri tomto obraze.

Následne bolo dielo vrátené na pobočku NBS, a do jeho „pasportu“ sme si mohli zapísať i návštevu metropoly nad Seinou. Momentálne je obraz inštalovaný v zasadačke expozitúry NBS v Banskej Bystrici.

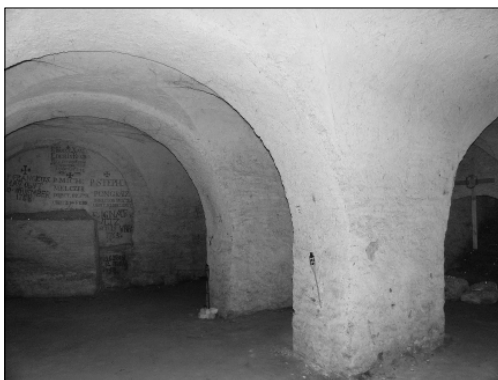
Jozef Kreutz

KNIHA O PODZEMÍ BANSKEJ BYSTRICE

Veľa sa hovorí o tom, čo skrýva naše mesto pod povrchom. Nachádzajú sa tam legendárne katakomby, spleť tajných chodieb alebo úplne nič? Odpovedať na túto a podobné otázky sa pokúsi pripravovaná publikácia historikov Pavla Hrončeka a Richarda R. Senčeka.

Za cieľ si predstavovali zdokumentovať čo najväčší počet podzemných priestorov, ktoré vznikli bankým spôsobom, ale neslúžili priamo fažbe v Banskej Bystrici a blízkom okolí. Čo konkrétne mapuje publikácia? Od obyčajných pivníc vytesaných do kameňa cez priechody a tunely, kanalizáciu i studne, cez bunkre a kryty až po spomínané tajné chodby a záhadné katakomby. Jednoducho všetko, čo vytvoril človek v podzemí - okrem rudných a uhoľných baní a lomov a nie sú v nej zahrnuté klasicky kopané priestory. I tak stále zostáva množstvo neprebádaných a zabudnutých pamiatok. Žiaľ, veľa sa hovorí, ale málo sa dá dokázať. Skutočne, o tom, že Banská Bystrica má podzemie rozvrtané ako ementál hovorí kde-ko, ale niet toho, kto by v tom tajuplnom podzemí skutočne bol a kto by umožnil do neho vstúpiť.

A tu je priestor pre vás, vážení čitatelia, kto by mal informácie o nejakých podzemných priestoroch - dajte nám vedieť. Prípadne ak máte fotografie alebo podobné materiály, pomôžte zdokumentovať a zachrániť našu históriu.

Podzemie katedrálnej krypty.

Chceli by sme vstúpiť do tajomného podzemia, ale potrebujeme viac informácií. Napríklad: údajne pri výstavbe vojenského gymnázia pod pamätníkom v roku 1937 boli zamurované dva veľké otvory, ktoré viedli pod mesto. Je to pravda? Ak, áno - čo to bolo za otvory, vieme ich identifikovať v teréne? Alebo pivnice, ktoré sa majú nachádzať pod dnešným Krajským úradom mali vraj dĺžku niekoľko kilometrov. Boli naozaj tam? Ak áno, kto ich vybudoval a prečo? Zachovali sa nejaké fotografie? A samozrejme záhadné katakomby. Existuje nejaký vchod? Je to pravda alebo len fantázia niektorých Bystričanov? Kto nás do nich zavedie?

I keď je už zmapovaných množstvo pamiatok a text má v hrubom náčrte viac než sto strán, ešte stále je tu veľa otázok a málo odpovedí. A to je len špička ľadovca. Možnože práve vy viete o ďalších priestoroch nielen v meste, ale v celom okrese. Dajte nám vedieť. My ich preskúmame a v knihe je dosť miesta pre všetky dobré duše, ktoré nám pomôžu. Ešte jednu pomoc by sme uvítali - kniha je náročný projekt, ktorý stojí nemalé peniaze. Preto ak môžete, prispajte na jej vydanie. Ak máte záujem pomôcť či už vedomosťami, alebo finančne, píšete na adresu redakcie s heslom PODZEMIE (adresa je uvedená v tiráži) alebo mailom na adresu amtheon@azet.sk. Všetkým vám úprimne ďakujeme!

Richard R. Senček

MALE DEJINY JEDNEJ RODINY

Z pocitu uctiť si predkov vznikla knižná publikácia Kvitnúť zas budú kvety, ktorou deti evanjelického a. v. farára Daniela Kováča a jeho manželky pripomínajú ono najpodstatnejšie – súruženie rodiny, krásne ľudské vzťahy, ale aj chvíle, keď rodinu život poominal.

Publikácia patrí do literatúry faktu a sústreďuje dôležité dokumenty, poznámky, rodokmene, spomienky a verše, aby sa ich všetci členovia rozvetvenej rodiny mohli dotýkať, aby ich všetci mohli „vlastniť“. Takto sa ono duchovné dedičstvo dostáva k vnukom a pravnukom a stáva sa nástrojom identity. „Mať kdesi korene. Byť niečí...“ povedané Milanom Rúfusom. Je dobré vedieť, kam patríme, odkiaľ pochádzame.

Človek v istom bode svojho života, možno práve vtedy, keď sa rodičia odoberú do nenávratna, pátra po tom, čo znamenali pre druhých, odkrýva tajomstvo ich pôsobenia i údelu, nazerá do trinástych komnát súkromných archívov. Nachádza v nich poklady – rukou písané poznámky, stužkou zaviazané listy, fotografie, doklady, listiny. Tieto bývajú zvyčajne odpoveďami na nevyslovené otázky, časťou mozaiky, ktorú správne dokáže poskladať iba rodina a najbližší.

Mnohokrát sa zdá, že knižka zostavená z takýchto jedinečností, primárne určená iba členom rodiny, nie je určená pre širšiu čitateľskú verejnosť. Že je rodinným pamätníkom, rodovým erbom, amuletom. Takýto pocit mali aj Zora Vesterová, Milena Strážovcová, Marta Klepetková, Daniel, Dušan a Vladimír Kováčovci, keď vydali v súkromnom náklade sto očíslovaných exemplárov knihu Kvitnúť zas budú kvety. Život a dielo Daniela Kováča a Bohumily Dobrovolnej (2012). Pravdou však je, že aj táto publikácia je dokumentom doby, prináša etnografickú sondu do života rodiny evanjelického farára a jeho manželky, odkrýva ich žitie v priestore a čase, odhaľuje život v konkrétnych spoločensko-politických pomeroch i historických súvislostiach. Čerpá z písomne zachovaných záznamov, zo spomienok a výpovedí detí, ktoré s emocionálnym rozmerom konfrontujú svojich rodičov s domácim dňom i situáciou v spoločnosti.

Leitmotívom knihy je ono luteránske: „Proti svedomiu neradno konať“. S hĺbkou viery bola tejto myšlienke oddaná aj zbožná a charakterovo vyhranená učiteľka Bohumila Dobrovolná, ktorú si evanjelický farár Daniel Kováč zobral za manželku. Milujúca a láskavá matka šiestich detí, rozvážna a oddaná svojmu mužovi, vždy mu stála po boku a znášala s ním všetky úskalia, ktoré mu život nadelil. Daniel Kováč totiž zastával pozíciu prednostu evanjelickej vojenskej duchovnej správy na Ministerstve národnej obrany v Bratislave. Vedomý si, že je štátnym zamestnancom, vždy konal v súlade so svojim svedomím a vždy pomáhal tomu, kto pomoc potreboval, oponentov vtedajšieho nacistického režimu nevynímajúc. Zato sa ocitol vo väzení. Po návrate ho preložili do Banskej Bystrice, v ktorej vrcholili prípravy na povstanie. Keď odišiel do hôr, bol naňho vyhlásený zatykač a vypísaná odmena za jeho chytenie. Radosť z oslobodenia i z toho, že vojnu všetci prežili, netrvala dlho. Za účasť v SNP vtedajší politici Daniela Kováča „odmenili“ opäť väzbou. Po rôznych intervenciách sa podarilo vynešený verdikt zmeniť a rodina sa opäť stretla.

Ludsky priateľská knižka, pri čítaní spomienok a príhod ktorej je človeku detsky huncútsky (s pestvami malých), ustráchané mrazivo (pri domových prehliadkach gestapom, keď ukrývali prenasledovaných, medzi nimi aj vlastného otca), dobrotno vlúdne (z korešpondencie s rodinou a priateľmi) a nadovšetko obdivne. Možno totiž iba žasnúť nad všadeprítomnou a vždy prítomnou láskou, ktorou živil manželka Kováčovi svoje deti a pozornosťou a žičlivosťou obdarúvali svojich priateľov a známych. Keďže obaja mali dar básnenia, zostali tieto žičenia uchované vo veršoch a možno v nich obdivovať vedomostný rozmer, básnickú iskru a dar dávania. Zvlášť zaujímú básne Daniela Kováča, ktoré pripravil ku konkrétnej príležitosti (a ako farár ich mal nemálo) a k rôznym situáciám, dokonca vo veršoch vybavoval aj svoju korešpondenciu. Prejavoval sa v nich ako poeta natus a ponúkal široký obsah, pričom nielen veľa pojal, ale aj mnoho zovrel.

Banská Bystrica bola pre Kováčovcov pôsobiskom, mestom väzenia, príbytkom, hniezdom, hradom prepevným. Zamilovali si toto mesto a

narodili sa im v ňom deti – hrdí Banskobystričania. Dnes týmto deťom už spomienkami obeleli vlasy, ale v knihe oživa Banská Bystrica ako mesto ich čarovného detstva a mladosti a sprítomňuje tak čitateľom výnimočnosti jednotlivých historických udalostí, priestorov a situácií. Priestor mesta za evanjelickým kostolom je aj miestom posledného odpočinku manželov Kováčovcov. To podstatné, čo evanjelický farár Daniel Kováč a jeho manželka, učiteľka Bohumila Kováčová, vykonali, žije v ich deťoch, vnukoch, pravnukoch, ktorí môžu svoje priezvisko vyslovovať s náležitou hrdosťou.

Ak manželka Kováčovci viedli svoje deti k nasledovaniu Hospodina,

knižka, ktorú tieto deti vydali na pamiatku svojich rodičov, je návodom evanjelického postoja voči sebe samému, voči rodine, voči blíznym, voči spoločnosti, voči národu, voči svetu.

Kvitnúť zas budú kvety – publikácia, zahrňajúca malé dejiny jednej rodiny, čo dala spoločnosti jedinečné deti, ktoré svojou múdrosťou, húževnatosťou a nasledovaniadnym progresom ovplyvňujú dianie vo sférach, poľudšťujúcich a odobrujúcích svet „veľkých dejín“.

Slavomíra Očenášová
- Štrbová

Dom Kováčovcov na Komenského ulici v Banskej Bystrici, na ktorom je umiestená pamätná tabuľa

Záujemcovia si môžu knihu požičať v ŠVK v Banskej Bystrici a v LHM ŠVK. Prístupná je i na internete: sk.wikipedia.org/wiki/Daniel_Kováč.

Banská Bystrica a jej nárečie

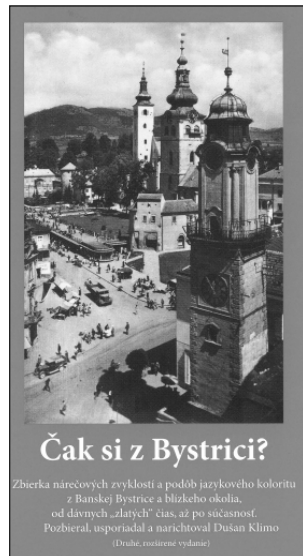
Skutočnosť, že nejaká kniha vychádza po druhýkrát svedčí o tom, že je zaujímavá, že čitateľov niečím priťahla. V plnej miere to platí aj pre titul Banskobystričana Dušana Klima **Čak si z Bystrici?**.

Práve v týchto dňoch sa dostáva do predaja a bezpochyby čitateľov zaujme. Nielen slovníkom nárečových výrazov obyvateľov nášho mesta – ktoré zaujali už v roku 2009 – ale aj doplnujúcim kapitolami. Patrí medzi ne napr. „Nak sa neuzria...“ alebo „Ako spoznáš Bystričana po reči“. Je ich viac a nepochybne zaujme aj tá, ktorá je venovaná gastronomickým špecialitám mesta, vrátane klasickej zakáľacky.

Subtilnú publikáciu (64 strán) ilustruje škála starých fotografií (poskytol Ján Baláž), ktorých vek podčiarkuje zvolená sépiová farba. Hoci sa dá prečítať „jedným dychom“, zaiste sa k nej budeme vracieť častejšie,

prípadne ju dopĺňať novými (starými či zabudnutými) nárečovými výrazmi typickými pre dialekt Banskej Bystrice.

Norbert Gáborčík

Čak si z Bystrici?

Zbierka nárečových zvyklostí a podob jazykovej kolortu z Banskej Bystrice a blízkeho okolia, od dávnych „zlatic“ čias, až po súčasnosť. Pozbieral, usporiadal a narištoval Dušan Klimo (Druhé, rozšírené vydanie)

Sb – Antimón

V prírode sa tento kov v rýdzej forme objavuje zriedkavo, podstatne častejšie sa vyskytuje vo forme minerálu antimonitu Sb_2S_3 alebo ako sprievodný minerál v rudách medi, striebra a olova. Antimón sa ťažil na Slovensku už dávno. Existuje o tom množstvo archeologických aj archívnych dokladov. V našom regióne je však typickým príkladom aj toho, ako môže vojna ovplyvniť rozvoj priemyslu, pretože sa ťažil prakticky len počas druhej svetovej vojny a najmä pre potreby armády.

História

Kov je známy už od staroveku. Legendy hovoria, že ako prvý ho pripravil pravdepodobne perzský alchymista Geber. Či je to pravda, to sa už nedozvieme. Jeho výroba však bola skutočne známa. Písomne ju máme doloženú v diele Vannoccia Biringuccia De la pirotechnia už z roku 1540. Historickou zaujímavosťou využitia antimónu je aj kovová zliatina „Literina“, ktorú vymyslel Johannes Gutenberg. Obsahovala 75 % olova, 15 % cinu a 10 % antimónu. Na tlač sa táto zliatina využívala až do 20. stor., v niektorých výrobných sa využíva dodnes.

Základné vlastnosti antimónu

Kovový antimón sa vyskytuje v niekoľkých modifikáciách ako modrobiely kovový, či ako nestále nekovové formy žltého a čierneho antimónu. Patrí medzi polokovy. Zle vedie elektrickú energiu a teplo. Je veľmi krehký a ľahko sa dá rozotrieť na prášok. V súčasnosti je považovaný za nebezpečný najmä preto, že sa do ovzdušia dostáva spolu so spaľovaním uhlia a ropných produktov.

Využitie

Antimón sa využíva do zliatin ložiskových kovov, v metalurgii vylepšuje niektoré mechanické vlastnosti kovov. Vyrábajú sa z neho farbivá a je súčasťou keramických materiálov. Služí aj pri výrobe kaučuku. V elektronickom priemysle sa používa pri výrobe polovodičových súčiastok, kde spoločne s kremíkom tvorí polovodič typu N. Podieľa sa aj pri výrobe prepisovateľnej vrstvy CD a DVD-ROMov.

Náleziská v okrese

V Banskobystrickom okrese sa antimón nachádza na viacerých lokalitách. Zvyčajne sprevádza iné kovy. Príkladom môže byť sever Starohorsko-Španioldolinského rudného ložiska. Antimón bol zistený aj

na opačnej strane, spolu s arzénom sprevádzajú ďalší kov – urán. Pre ťažbu je však zaujímavé hlavne pásma, ktoré sa nachádza na južných svahoch Nizkých Tatier.

Začína v katastri obce Hiadeľ, na východnom svahu potoka Vážna, v južnom hrebeni Kochule, kde sa antimón pokúšali ťažiť v prieskumnej štolni, ale ťažba bola nerentabilná. Ďalej pokračuje katastrom obce Medzibrod, kde bolo jeho najvýznamnejšie nálezisko v našom okrese. Ďalšie výskyty, ktoré sa ťažili, sa nachádzajú aj v katastri Brusna v lokalite pod Kabancom a Pohronského Bukovca v lokalitách dolinky Dlhá, v dolinke Seče, v Matúšovej doline, na hornom okraji obce, na hrebeni Čierneho dielu a inde.

Vráťme sa však do Medzibrodu. Naše najvýznamnejšie nálezisko antimónu sa nachádza v lokalite potoka Močiar. Ložisko bolo objavené pravde-

podobne nemeckými baníkmi z Ľubietovej v 16. až 17. storočí. Baníkov sem prilákalo zlato, ktoré sa nachádzalo spolu s antimónom. Rozkvet ťažby nastal, až keď vo všetkých ostatných Banskobystrických lokalitách ťažba upadala alebo dokonca už neexistovala. Potreba antimónu ako strategického kovu prudko narastala pred blížiacim sa vojenským konfliktom – druhou svetovou vojnou. V roku 1936 sa v lokalite Močiar rozbehli prieskumné práce a o dva roky neskôr sa tu začalo intenzívne ťažiť. Ťažba netrvala dlho. Po skončení vojny sa aj potreba kovu znížila a ťažba sa v roku 1947 definitívne ukončila.

Najvýznamnejšou štôľňou bola baňa Murgaš, kde sa realizovalo najväčšie množstvo prác. Podľa záznamov bolo v Medzibrode za celé obdobie vyťažených 56 731 ton rudy, z ktorej bolo vyrobených 1296 ton antimónu a asi 100 kg zlata. Na lokalite, ktorú domáci stále volajú „Na Bani“, sú dodnes badateľné stopy po banskej činnosti ako štôľne, pingy, haldy a odkalisko. V teréne sa zachovali aj zvyšky po pôvodných banských budovách. Administratívna budova existuje dodnes, ale už slúži iba ako chata pre malé lyžiarske stredisko. V neskorších dobách sa tu vykonalo niekoľko geologických výskumov, ale k banskej činnosti sa už neprikróčilo a zdá sa, že ani v budúcnosti sa neprikróči.

Richard R. Senček

Sb Antimón	Antimón	Protónové číslo:	51	Tvrdosť v Mohsovej stupnici:	3,0 – 3,3
		Teplota tavenia:	630,63 °C	Pomerná atómová hmotnosť:	121,76
		Teplota varu:	1750 °C	Skupenstvo (pri 20°C):	Pevné
	Ušľachtilý kov	Hustota (20 °C):	6.68 x10 ³ kg/m ³	Obiavitel':	Kov je známy od pradávna.

POSLEDNÝ BUBENÍK V ŠALKOVEJ

Stáročia odvíjali aj slávu Šalkovej. Rybári a rakári museli zanechať svoje dedičné povolania a v 19. storočí sa z nich stávali remeselníci. Obživu pre svoje rodiny našli pri výstavbe Budína a Pešti. Aj jednu stranu svojej obce za Hronom nazývali „Budín“, aby sa poštový doručovateľ pri množstve rovnakých priezvisk ľahšie zorientoval.

O spoločenskom a kultúrnom dianí v obci informoval v tých časoch bubeník, ktorému ale v Šalkovej hovorili, kto vie prečo, „bubniar“. Túto prácu vykonával na príkaz richtára a členov obecného zastupiteľstva. Jeho úradné vybavenie bolo veľmi jednoduché: písomný oznam, dve paličky a bubon v národných farbách. Úradný akt začínal úvodným silným, dlhšie trvajúcim bubnovaním na miestach, ktoré zaručovali dobrú počuteľnosť a mali vyššiu koncentráciu poslucháčov. Oznam obyčajne začínal slovami: „Dáva sa na známosť“ a končil dvomi-tromi údermi na bubon. Za to množstvo rokov sa v tejto funkcii vystriedalo niekoľko ľudí, a medzi nimi i jedna žena, čo bolo raritou.

Každý bubniar mal svoje typické spôsoby prednesu, ale najpozoruhodnejším v rade bubniarov bol celkom ten posledný z nich - Pavol Ivanič, v celej dedine, ale i v okolí známy pod menom Paľo Čert. Ako sa k tomuto prímeniu dostal, dnes už nie je známe - zdedil ho a hotovo.

Ivaniča pri bubnovaní zvykol sprevádzať hŕd detí. Po úvodnom, niekoľkonásobnom bubnovaní, začal tradičným: „Dáva sa na známosť“ a pokračoval správami prevažne upravenými do veršov.

Všetky správy boli ukončené formuláciou, bez ktorej by si občania jeho vystúpenie už ani nevedeli predstaviť: „S Bohom páni, inšie nič - podpísaný Ivanič“. Často sa mu pre jeho umelecký prejav dostalo aj potlesku. Pri tom všetkom, najzaujímavejšie na celej záležitosti bolo to, že Ivanič nevedel ani čítať, ani písať, ale mal mimoriadne dobrú pamäť a vyjadrovacie schopnosti.

Každú správu mu richtár napísal na papier a on s tým papierom išiel rovno k Šípkom - Čepelovcom, najmajetnejším gazdom v dedine. Býval v ich blízkosti a robil u nich prevažne pomocníka v gazdovstve. Mladý Jano Šípka za protislužbu naučil Paľu správy tak, aby si ich zapamätal a ten si ich ešte aj zveršoval.

Lenže do dediny sa časom začala vkrádať technika. Stípy, dróty, amplióny - obecný rozhlas. Keď sa na stĺpoch objavili prvé veľké amplióny a blížil sa termín uvedenia rozhlasu do prevádzky, čelnú stenu kultúrneho domu ozdobil veľký farebný plagát. Hlavným motívom bol tradičný obraz čerta s dlhým chvostom, rožkami na hlave a s bubnom na krku, doplnený typickým čertovským rýmovaným textom:

Láskam vašim oznamujem,
že viac v Šalkovej nebudujem.
Keď na zábavu pôjdete,
dobrý rozhlas mať budete.
S Bohom páni, inšie nič -
podpísaný - Ivanič.

Dobová fotografia obecného bubeníka.

Rakyta Emil, Randa Jozef

OD DIVOKÝCH VČIEL PO PERNÍKY

Med poznalo ľudstvo už v dávnej minulosti. Najmä ako sladidlo. Hoci nepoznali liečivé účinky medu, jeho používanie zaiste podporilo dobrý zdravotný stav ľudí. Okrem toho mal med aj vynikajúce konzervačné účinky, o čom svedčia napr. nálezy v egyptských hrobkách. Keď človek začal spracúvať zrnú obilninu na múku, ponúkla sa mu myšlienka zmiešať ju s medom a vytvorenú hmotu upiecť. Tu treba hľadať začiatky medovníkárskoho a perníkárskoho umenia. Platí to aj pre územie Slovenska, vrátane Banskej Bystrice. Aj tu má perníkárstvo svoju históriu. Aspoň letmo sa na ňu pozrime.

Vývoj či rozvoj perníkárstva začal v minulosti výrobou medovníkov. Tie poznali už v starom Egypte, Grécku aj Rímskej ríši. Mali kultový význam a slúžili aj ako obetné pečivo. Aj v starej Rusi boli nevyhnutnou súčasťou tabule nielen na cárskom dvore, ale aj na každej dedinskej svadbe. Vznikom cechov sa medovníkári odlúčili od pekárov – výrobcov chleba. Medovníkárstvo ako remeslo existovalo na Slovensku už v 14. storočí, dôkazom čoho sú aj písomné doklady o prešporských medovníkároch ako daňových poplatníkoch (1379 a 1434). V 16. storočí dosiahlo medovníkárstvo umeleckejší význam a jeho sláva vyvrcholila v 17. a 18. storočí. Bratislava bola strediskom perníkárskoho umenia nielen na Slovensku, ale v celom Uhorsku. Bol tam založený prvý perníkársky cech. Vyhotovovali a upotrebovali sa rôzne typy foriem ako napr. forma sv. Trojice z roku 1631 v Košiciach, iné so znakom IS CBF, s.r. 1635 v Banskej Bystrici.

Na území dnešného Slovenska cechy vznikali v 17. storočí, čo platí aj pre medovníkárov Horného Uhorska. Banskobystrickí medovníkári do roku 1615 netvorili cech. Aj v roku 1690 patrili k Bratislavčanom ako k hlavnej cechovej pokladnici. Spolu s nimi získali v rokoch 1685 a 10. decembra 1695 isté výsady. V ich zmysle bolo vykonávanie tohto remesla v mestách západnej časti Uhorska zakázané všetkým tým, ktorí sa nevyučili podľa regúl. Týmto nariadením sa im zároveň zakazoval aj výkup medu a predaj medoviny (kópia listiny Leopolda I. vydané v Ebersdorfe). Predstavitelia tohto sa venovali výrobe medovníkov a perníkov. Boli zo špeciálneho cesta sladeného medom, liateho do zvláštnych foriem vyrezávaných z dreva. Medovníkári mali právo robiť všetky práce s medom a voskom, teda i vyrábať voskové sviečky. Vlastný cech bol založený v roku 1685 medovníkármi z Kremnice, Banskej Štiavnice a Banskej Bystrice. Predlohou im boli bratislavské artikuly a dôkazom sú Artikuly z roku 1721.

V stredoveku sa ešte nedá hovoriť o perníkárstve, keďže medovníky sa nepiekli v špeciálnych drevených formách a neozdobovali sa. Medovníkové cesto sa pripravovalo z ražnej múky a vareného medu. Piekli sa v kláštoroch (využitie pri cirkevných obradoch), ale aj v domácnostiach ako jednoduché sladké pečivo. Medovníky staršej doby neboli maľované a mali prirodzenú zlatožltú, prípadne tmavšiu hnedú farbu. V dejinách Banskej Bystrice zohrávali významnú úlohu remeslá. Po Bratislave, Košiciach a Komárne bola B. Bystrica najväčším strediskom remeselnéj výroby na území Slovenska. Remeselníci mesta sa začali združovať do cechov už v polovici 14. storočia. V roku 1382 bol v neúplnom zozname remeselníkov registrovaný jeden medovníkár. V rokoch 1858 a 1868 boli zaznamenaní už dvaja medovníkári. Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov perníkárskoho remesla v meste bol Samuel Galy (19. - 20. storočie). Úpadok medovníkárstva vyvolalo udomácnenie cukrárstva. Prvým predstaviteľom v Banskej Bystrici bol v roku 1835 podnik Ulricha Atampa, respektíve jeho tunajšieho zástupcu Ulricha Zuana. Medovníkárstvo

Medovníkárská forma - 7 detí za groš (19. stor.).

sa rozvíjalo aj v neďalekom Liptove, pričom najstaršia správa pochádza z Ružomberka z roku 1697. V 18. storočí pracoval v Partizánskej (Nemeckej) Ľupči jeden medovníkár a rozvoj tohto remesla nastal v druhej polovici 19. storočia najmä pôsobením medovníkárskej rodiny Pribišovcov. Medovníkárstvo na Liptove zaniklo až v medzivojnovom období.

Uvádza sa, že perníkové cesto priniesol do Európy arménsky mních Gregor z Nikopolisu. Neskôr sa usadil vo francúzskom meste Bondaroy. V 13. storočí sa pečenie perníkov rozšírilo do Nemecka a Škandinávie. V Anglicku sedemnásteho storočia sa perníkom pripisovali liečivé účinky, a preto sa predávali v lekárňach a kláštoroch. Perník je sladké pečivo s charakteristickou tmavohnedou farbou. Pôvodná receptúra cesta sa skladala z medu, múky a peporu (čierneho korenia). Práve od neho bol odvodený aj pôvodný názov pepník a neskôr perník. V európskych krajinách má perník rôzne názvy ako napr. v Anglicku gingerbread (závorový, dúbierový chlieb) alebo tiež parkin, v Holandsku ontbijkoek, v Poľsku pierniki torunskie, vo Francúzsku pain d'épices a v Nemecku lebkuchen. Slovenským zdobeným perníkom sa najviac podobá škandinávsky pepperkaber. Perníkové cesto sa zvyčajne skladá z pšeničnej a ražnej múky, mlieka, vajec, karamelizovaného cukru a medu. Z korením je to škoric, zázvor, klinčeky, kardamón, muškátový oriešok, aníz a levanduľa. Jednotlivé rodiny si recepty prísne strážili a odovzdávali sa z generácie na generáciu (niekedy však aj „do hrobu“, ak nebolo komu recept odovzdať). Charakteristickým znakom tohto cesta je, že fermentuje a čím dlhšie sa necháva „dozrieť“, tým je kvalitnejšie. Môže to trvať týždne, ale aj mesiace.

Ďalším pridruženým remeslom perníkárstva bolo rezbárstvo. Medovníky sa totiž najskôr vyrábali v reliéfnej podobe, keď sa cesto vtláčalo do plytkých foriem z hrubého dreva. Cesto získalo konečný tvar a bohatú výzdobu, potom sa z formy opatrne vybralo a upieklo.

Cechová truhlica medovníkárov

Medovníkárská forma s odliatkom - obojstranná (r. 1752 - najstaršia v zbierkach SSM).

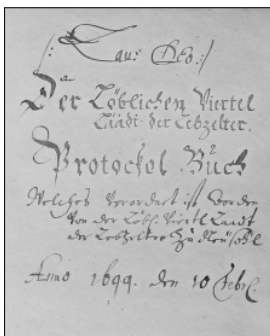
Recept

Domáci perník

250 g medu, 250 g práškoveho cukru, 700 g hladkej pšeničnej múky, 3 vajcia, 30 g citrónovej kôry, 10 g škorice, 5 g anízu, 5 g klinčekov, 10 g zelenej soli (salajka)

Med a cukor rozpustíme nad vodou s teplotou 40°C. Pridáme zomletý aníz, klinčeky, škoricu, salajku a citrónovú kôru. Spolu premiešame a na doske s múkou a vajcami spracujeme na vláčne cesto. Necháme ho 5 hodín odležať a následne ho premelieme na mäsovom strojčeku. Zmiesime ho, po čiastkach valkáme a na plechu vykrajujeme ľubovoľné tvary. Pečieme na povoskovanom plechu v prudšie vyhriatej rúre do zlatožlta. Horúce potrieme vajcom a vychladnuté ozdobíme bielkovou polevou.

Norbert Gáborčík
a Filip Glocko

Kniha protokolov - Protokol Buch pre medovníkárov (1699)

VÝROČIE JOZEFA MURGAŠA

Pokračovanie zo strany 1.

Jozef Murgaš navštevoval elementárnu školu v Tajove, kde pôsobil mladý učiteľ Karol Berger. Jemu vo veľkej miere vďačíme za to, že podporoval nadaného žiaka a ovplyvnil rodičov pri plánovaní jeho budúcnosti. Ako starší syn mal byť Jozef nasledovníkom svojho otca, no na naliehanie učiteľa rodičia nakoniec súhlasili, že pôjde študovať. Na prvý pokus sa na Kráľovské rímsko-katolícke gymnázium nedostal, a to pre nedostatočnú znalosť nemčiny. Na druhý pokus už ako 13-ročný vstupuje do prvého ročníka. Ako nemajetný študent je oslobodený od platenia školného vo výške 12 zl. Tu sa stretáva s Jozefom Božetechom Klemensom, ktorý ho učí povinné kreslenie, ale za ročný poplatok 4 zl. mladý Murgaš navštevuje kreslenie aj ako nepovinný predmet, a to s výborným prospechom. V ročníku študuje spolu s budúim básnikom Izidorom Žiakom (Somolickým), ktorý tiež chodí na nepovinné kreslenie. Pretože Jozefovi rodičia nemali dosť prostriedkov podporovať syna na štúdiách - napriek tomu, že v treťom ročníku už dostával štipendium zo základiny Platyho - musel Jozef opustiť gymnázium v Banskej Bystrici a dať sa na cirkevnú dráhu.

Bezplatné stredoškolské štúdiá absolvoval ako seminarista, dva roky v Bratislave a dva roky v Ostrihome, kde zmaturoval. Našastie sa našli profesori, ktorí podporovali záujem nadaného študenta o prírodné vedy, hlavne o fyziku a umožnili mu prístup do laboratórií, kde mohol robiť pokusy. Prísny režim v seminári takmer neumožňoval rozvíjanie kresliarskeho nadania Jozefa Murgaša. Výnimočne mohol kresliť len počas vychádzok, samozrejme cirkevné námety. V Ostrihome pokračoval dva roky v štúdiu bohoslovestva, ktoré ukončil v šolskom roku 1887/88 na seminári v Banskej Bystrici. Za kňaza bol vysvätený 10. novembra 1888 a hneď nastúpil na miesto kaplána v Dubovej. Banskobystrický biskup Imrich Bende (v B.B. 1887-1893), znalec umenia a maliarstva, vedel o nadanom Slovákovi, maliarovi a kňazovi Jozefovi Murgašovi, a tak - hoci sám Maďar - umožnil mu štúdium v Budapešti na krajinárskej maliarskej škole s cieľom „zdokonaľiť sa v umení cirkevného maliarstva“ a po roku ďalšie štúdium na Umeleckej akadémii v Mníchove. Nový biskup banskobystrickej diecézy, Karol Rimély (1893-1903), nemal zmysel pre umenie, dal na ohováračské reči svojich podriadených, a tak bol Jozef Murgaš tri mesiace pred ukončením štúdiá z Mníchova odvolaný. Nechcejúc sa prehrešiť proti kňazskému sľubu a poslušnosti voči cirkvi, neprijal ponúknuté miesto asistenta na Umeleckej akadémii ani návrhy na zrieknutie sa kňazského stavu a odcestoval domov. Murgaš musel hneď (1893) nastúpiť na miesto kaplána v Dubovej. O krátky čas (1894) bol však preložený do Slo-

venskej Ľupče a potom do vzdialenejšieho Chrenovca, aby tak nebol v priamom dosahu „nepriaznivého vplyvu panslávov“, medzi nimi i priateľa Dominika Skuteckého a vdovy Jozefa Božetecha Klemensa. Pri pomaďarčovaní rímsko-katolíckeho gymnázia v Banskej Bystrici bol Jozef Božetech Klemens - ako pansláv - pozbavený úradu riadneho profesora kreslenia, prírodných vied, zemepisu a matematiky. Len v poslednom roku pôsobenia učil Jozefa Murgaša (1877/78), ale súkromne ho vzdelával aj ďalej a jeho priateľský až otcovský vzťah k nemu pretrval až do jeho smrti. Pani Klemensovú považoval Jozef Murgaš za druhú matku.

Neustále šikanovanie, prekladanie z jednej farnosti do druhej, nemožnosť uplatniť a rozvíjať vlastné nadanie, ako aj beznádej, ktorú toto všetko vyvolávalo, viedli nakoniec Jozefa Murgaša k rozhodnutiu opustiť Slovensko. Na vlastnú žiadosť bol „vypustený“ z Banskobystrickej diecézy 8. marca 1896.

Pripomíname čitateľom, že pri príležitosti 80. výročia smrti Jozefa Murgaša v roku 2009 vyšiel v č. 2. Bystrického permona článok, kde sa uvádzajú jeho maliarske diela i vynálezy. 21. mája 2009 sa konala v Tajove spomienková slávnosť, na ktorej vystúpili odborníci z rôznych odvetví, aby zhodnotili prácu a život Jozefa Murgaša ako vedca, maliara a kňaza. Účastníci slávnosti sa telemostom spojili s účastníkmi spomienkovej slávnosti v mestečku Wilkes Barre (Pensylvánia, USA), kde Jozef Murgaš pôsobil 33 rokov ako kňaz.

V októbri minulého roka usporiadala Štátna vecká knižnica v Banskej Bystrici medzinárodnú vedeckú konferenciu, Mosty priateľstva, venovanú osobnostiam Slovákov, ktorí sa uplatnili v zahraničí. V programe dvojdnovej konferencie odzneli aj dva príspevky venované Jozefovi Murgašovi.

Na tento rok pripadnú dve výročia Jozefa Murgaša, 150 rokov od jeho narodenia a 11. mája 85 rokov od jeho smrti, preto ŠVK v B.B. usporiada 16. mája medzinárodnú vedeckú konferenciu „Jozef Murgaš - reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte“.

Jozef Murgaš, chlapec z ľudu, potomok mnohých generácií predkov, ktorí sa usadili v prostredí, kde bolo treba drevorubačov, uhliarov, hutníkov či baníkov, hoci sám vzdelaný a výnimočne všestranne nadaný, nezabudol, kde sa narodil. Napriek tomu, že veľmi túžil vrátiť sa domov na už slobodné Slovensko a tu pracovať pre jeho rozkvet, nenašlo sa preňho miesto. Sklamáný sa vrátil do Ameriky, do farnosti, ktorú vybudoval, k ľuďom, ktorí ho mali radi a ktorí si ho vážili, aby tu jeho unavené srdce 11. mája 1929 v spánku zastalo. Mal iba 65 rokov.

Eva Furdiková

EŠTE JEDNA PUBLIKÁCIA O SVETOZNÁMEJ ŠPANEJ DOLINE

Zdá sa, že v minulom roku sa roztrhlo vrece s publikáciami o tak ospevovanej Španej Doline. Na stránkach týchto novín sme už spomínali peknú obrazovo-textovú publikáciu viacerých autorov - Špania Dolina. Potom pribudla ďalšia, trochu iného charakteru. Ide o monografiu Mgr. Zuzany Mičkovéj, PhD. s názvom „Banická osada Špania Dolina - od neskorého stredoveku k ranému novoveku“. Pri jej tvorbe bolo potrebné preštudovať rozsiahly písomný materiál nielen Štátneho archívu, Štátneho ústredného banského archívu (B. Štiavnici), ako aj zdrojov Archívu literatúry a umení Slovenskej národnej knižnice. Aj napriek tomu je ešte stále veľké množstvo nespracovaného materiálu.

Keďže autorka svoje dielo nechcela spracovať len chronologickým prístupom, volila inú cestu, využívajúc prístup či kombináciu problémového a chronologického prístupu. Práca je rozdelená na tri časti: 1. Banskobystrické baníctvo do konca 15. storočia - východiská vzniku baníckej osady Špania Dolina. 2. Banická osada Špania Dolina a jej verejná správa od počiatkov do konca 17. storočia. a 3. Cirkevno-správne pomery v Španej Doline do konca 17. storočia, pričom je logické, že jednotlivé kapitoly sú delené na viacero podkapitol.

Už v úvodnej kapitole autorka poukazuje na niektoré historické nepresnosti, ktoré sa bez detailnejšieho štúdia neprevertia a často sa citujú. Nesprávne. Na základe obsiahlej literatúry je detailne rozobraný vznik osady

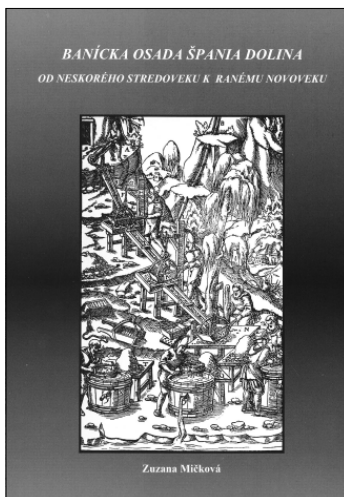
Špania Dolina a nadviazanie na Banskú Bystricu z pohľadu verejnej správy, historického vývoja ťažby meďo-striebovej rudy (od Starých hôr, cez Piesky až po Španiu Dolinu). A to od prvopočiatkov, kedy sa na územie dnešného Slovenska

postupne presúvali Slovania a neskôr po tureckom vpáde a devastácii krajiny až po pozvanie saských Nemcov Belom IV. Neobišla sa ani Thurzovsko - Fugerovská medená spoločnosť a banícke povstanie. Podobné detailne sú opísané aj cirkevné dejiny obce v tom istom časovom rozpätí ako verejná správa, t.j. od konca 15. storočia až po koniec storočia sedemnásteho.

Autorka čerpala skutočne z mnohých literárnych zdrojov, vrátane archívnych pomôcok či internetových zdrojov. O množstve preštudovaných materiálov svedčia aj poznámky po čiarou dosahujúce počet 465. V závere sa upozorňuje na fakt, že táto monografia nechce a nemôže byť vyčerpávajúcim zdrojom všetkých informácií o vzniku a vývoji tejto baníckej osady. Na to čakajú materiály v oboch spomínaných archívoch. No čakajú najmä na historických záujemcov opísať dejiny tejto malebnej obce.

Monografiu s rozsahom 130 strán môžete prečítať aj jedným dychom, ale skôr sa oplatí si ju dôkladne preštudovať. Práca je doplnená aj anglickým súhrnom.

Norbert Gáborčík

NEPRAJNÝ OSUD PAMÄTNÝCH STROMOV V BANSKEJ BYSTRICI

Tak ako ľudia, aj pamätné stromy majú svoje prajné alebo neprajné osudy, ktoré boli zapríčinené rôznymi okolnosťami. Počas svojej dlhej existencie sa tieto stromy mali stať živými pamätníkmi niektorých historických udalostí alebo významných osobností, na počesť ktorých boli vysadené. Pamätné či inak významné stromy sa nachádzali aj v Banskej Bystrici, žiaľ, väčšine z nich nebolo dopriate dožiť sa ani dosiahnuteľného veku.

Z príležitosti osláv tisícročia Uhorska v roku 1896 boli vysádzané tzv. miléniové pamätné stromy podľa príkazu vtedajšieho m. k. ministra pôdohospodárstva v Budapešti (Permon č. 2/2006). V Banskej Bystrici boli miléniové stromy vysadené na dvoch miestach. Najväčší počet, 191 stromov (6 dubov, 70 líp, 106 pagaštanov, 4 jasene, 4 javory a 1 jeľša), vysadili v priestore dnes už nejestvujúcich erárných Horných hrablí. Na druhom mieste, ktorým bola záhrada m. k. lesného riaditeľstva (predtým komorský dvor), vysadili 38 ihličnatých stromov (31 vejmutoviek a 7 duglasiek) vo dvoch skupinách. V dôsledku neskorších stavebných úprav, ktoré úplne zmenili charakter obidvoch spomínaných priestorov, došlo k zániku všetkých tamojších miléniových pamätných stromov. Je samozrejmé, že takéto pamätníky sa stali neželateľnými aj z hľadiska neskoršieho politického vývoja.

V roku 1879, z príležitosti striebornej svadby vtedajšieho panovníka Františka Jozefa I. s jeho manželkou Alžbetou (populárnou „Sisi“), vysadili vedľa strážnej veže na Vartovke (teraz hvezdáreň) dva pamätné javory, ktoré už dnes nenájdeme. Po zavraždení kráľovnej Alžbety v roku 1898 nariadil minister pôdohospodárstva v Budapešti vysádzať pamätné stromy alebo hájiky kráľovnej Alžbety. V Banskej Bystrici boli takéto výsadby realizované v Hronskej ulici pri erárnom nákladisku dreva pred budovou lesmajstra, pred nádvorím Hámra a na ihrisku novej detskej škôlky (Permon č. 3/2013). Z týchto výsadiieb sa dodnes šťastnou náhodou zachovalo len torzo pozostávajúce z 9 líp veľkolistých a 1 javora horského v parčíku pred bývalým Hámrom (Permon č. 4/2013).

Na počesť 10. výročia trvania prvej ČSR boli v roku 1928 nariadené výsadby jubilejných hájikov. Ich zakladanie organizovali riaditeľstvá štátnych lesov. V rámci banskobystrického riaditeľstva štátnych lesov a statkov sa takéto výsadby uskutočnili na lesných správach Hronec, Sihla, Krám, Dobroč, Michalová, Beňuš, Bacúch, Jasenie, Predajná, Osrbľie, Štiavnička a Staré Hory, teda priamo v Banskej Bystrici zrejme nie. Jubilejné hájiky postupne zanikli v dôsledku zanedbania nevyhnutnej starostlivosti.

Niekedy aj ľudská zloba prispela k zničeniu vzácných stromov. Príkladom je smutný osud previsnutej formy bresta horského, ktorý spolu s inými stromami (tisy, čerešňa) a filagóriou zdobil pôvodne dvorný trakt domu č. 8 na ulici Janka Kráľa. Dom zbúrali, stromy však ponechali. Nízky strom s hrubým kmeňom a dáždnikovou korunou vzbudzoval nesprávny dojem, že ho zasadili hore koreňmi, z ktorých vyrastajú listy. V roku 1982 ruka vandala systematickými zásekmi po celom obvode kmeňa prerušila vodivé pletivá (lyko) pod kôrou a strom nemal šancu prežiť. Podobný

strom sa už v Banskej Bystrici nevyskytuje.

Pamätným stromom bola aj Lipa federácie, ktorú vysadili v parčíku na začiatku ulice Janka Kráľa medzi mostom a lávkou cez Bystričku v októbri 1968, na počesť prijatia ústavného zákona o československej federácii. Napriek tomu, že táto lipa malolistá bola od roku 1988 chránená, neznámy vandal úmyselne poškodil značnú časť kôry stromu, rana bola následne odborne ošetrená a úspešne sa zahojila. Nadišiel však rok 2006, ktorý sa jej stal osudným, lebo začiatkom marca ju možno aj s požehnaním príslušných úradov vyrúbali, nehľadiac pritom na jej historický význam. V parčíku táto lipa rástla 38 rokov a v čase výrubu dosahovala výšku takmer 15 m s obvodom kmeňa 90 cm. Lipa federácie s okolitým parčíkom (lipy, brezy, borovice) tak ustúpili výstavbe súčasnej nevzhľadnej budovy. Tak ako československá federácia sa stala minulosťou, aj jej živý pamätník v Banskej Bystrici je tiež len spomienkou.

Neprajný bol aj osud Banskobystrických ľaliovníkov, ktoré sa nachádzali na Tajovského ceste, asi 200 m vyššie Mestského parku. Už nevedno odkiaľ si niekdajší majiteľ rozsiahlejšej záhrady a malej romantickú vilky, ktorá schátrala a dnes už nejestvuje, zaobstaral sadenice ľaliovníkov tulipánokvetých vrátane liesok amerických, vysadených pri pôvodnom vstupe na pozemok. Dva mohutné, tesne vedľa seba rastúce stromy ľaliovníkov sa od roku 1983 stali štátom chránenými. Vek týchto stromov sa odhadoval na 150 rokov, boli vysoké 30 m a obvod ich kmeňov dosahoval 207 a 252 cm. Prvou pohromou bolo rozširovanie Tajovského cesty, v dôsledku čoho zabrali časť príslušného pozemku, vyplili dva hrubé kmene bohato plodiacech liesok amerických a ľaliovníky sa ocitli

hneď za novým oplotením pozemku, bezprostredne pri frekventovanej ceste. Splodiny automobilovej premávky ľaliovníky natoľko poškodzovali, že každoročne začali vysychať niektoré konáre, ktoré bolo potrebné z koruny postupne odstraňovať. V minulosti bolo niekoľkokrát vykonané finančne nákladné ošetrenie týchto stromov.

V lete roku 2013 sa zistilo, že neznámy páchatel kmeň chátajúcej stromov v oplotenom areáli vážne poškodil motorovou pilou, zásekmi i olúpaním odumretej kôry, čím bolo dielo skazy závršené. Následne ochranu týchto stromov zrušili a koncom septembra 2013 ich vyplili. V Banskej Bystrici sa nachádza ešte jeden pekný exemplár ľaliovníka tulipánokvetého, a to na evanjelickom cintoríne, hneď za kostolom. Tento strom zaradili medzi mestské pamätihodnosti a treba len dúfať v jeho prajnejší osud.

Osudy pamätných, či inak významných stromov, spravidla určuje človek a len zriedkakedy prírodné činitele. Človek sa na tom podieľa najmä nezáujmom v dôsledku zmeny politickej situácie (nežiaduca symbolika predchádzajúcej éry), ľahostajnosťou vyúsťujúcou v zanedbaní starostlivosti, zmenou využitia pozemkov, na ktorých sa takéto stromy nachádzajú alebo aj zlomyseľnosťou,

ktorú možno nazvať aj ľudskou hlúposťou.

Július Burkovský

Bývalý brešt s dáždnikovou korunou.

Výrub ľaliovníkov na Tajovského ceste (september 2013).

Výsadba Lípy federácie (október 1968).

KULTÚRNY TURIZMUS V BANSKEJ BYSTRICI

Ladislav Hudec a Šanghaj

V júli 2013 sa v Banskej Bystrici objavila skupina novinárov a fotografov zo Šanghaja, ktorí prišli s úmyslom nafotiť knihu Slovensko očami čínskych fotografov. Venovali nášmu mestu dva dni s úmyslom uvidieť a zdokumentovať čo najviac z toho, čo sa zo života architekta Ladislava Hudeca, u nich dobre známeho a obľúbeného, dá v meste vidieť. Na záver pobytu ich prijal primátor Gogola a pri rozhovore vedúci skupiny, šéfredaktor šanghajského večerníka (v anglickom preklade XinMin Evening News) Huang WeiMing jednoznačne vyhlásil: „Verím, že Hudec by sa mal stať symbolom mesta Banská Bystrica a môže hrať dôležitú úlohu v rámci slovenského turizmu a kultúry.“

Hudec určite nie je jediným dôvodom, prečo sa oplatí navštíviť Banskú Bystricu. Ale napríklad pre Šanghajčanov môže byť hlavným.

Spomenula som si na svoju návštevu mesta Savannah v štáte Georgia v roku 2008. Bývalé koloniálne mesto s krásnou historickou architektúrou, založené v 18. storočí, dnes s počtom obyvateľov 132 000. Po veľkom rozkvetu Európanmi prineseného a čiernymi otrokmi obrábaného poľnohospodárstva, ako aj

Mesto sa muselo rozhodnúť – podľahe rozkladu alebo pôjde za novou víziou, ktorú však musí zrealizovať, vybudovať? Popri prežívajúcich priemyselných aktivitách sa rozhodli vytvoriť možnosti pre kultúrny turizmus, prispôbiac tomu celú tvár mesta. Na nábreží rieky (taktiež s menom Savannah) bývalé sklady prestavali a ešte prestavujú na hotely a reštaurácie, vyhládokové terasy s hudbou a produkciami pouličných umelcov, staré lode obnovili a zatraktívili na výletné. V meste udržiavajú početné parky, v ktorých sa konajú príležitostné koncerty. Zachovaná urbanistická štruktúra z roku 1733 je nedotknutá, obnova jednotlivých objektov zachováva ich pamiatkový ráz. Mimo prevádzkovania mnohých múzeí vytýpovali mená medzinárodne známych osobností, ktorí mali niečo spoločné so Savannah a ich historické domy obnovili a sprístupnili verejnosti.

Navštívila som rodný dom zakladateľky dievčenského skautingu Juliette Gordon Low. Na prehliadku sa čaká v časovom poradí, rozprávanie sprievodcu o jej rodine a živote je pútavé, dom je zariadený v dobovom duchu z rokov 1800, udržiavaná záhrada, v prízemí bohatý výber suvenírov. Takýchto historických domov je v meste okolo 10, spájajú ich turistické minibusy alebo kočiare ťahané koňmi. Postavili galériu, za ktorú by sa nemuselo hanbiť žiadne mesto na svete. Bývalé nepoužívané továrenské baraky sú dnes zaujímavou atrakciou ako ateliéry výtvarnej akadémie.

Mestu veľmi pomohla popularita ikonického amerického filmu z roku 1983 *Midnight in the Garden of Good and Evil* (Polnoc v záhrade Dobra a Zla), ktorý tu bol natočený.

Nehovorme teraz o peniazoch. Aj tam to trvalo dlho a nie je to skončené. Ale bol vytýčený jasný plán a obyvateľstvo sa s ním stotožnilo ako s vídinou budúcej prosperity mesta. Ako s tým môže súvisieť Hudec? Je to jedno z mála mien, ktoré sa môže stať aj pre zahraničné publikum príťažlivým. Samozrejme, aj našim príčinám, pretože zatiaľ je známe hlavne v užších odborných kruhoch a v Šanghaji.

Kto si prečítal alebo aspoň prezrel našu prvú (trojjazyčnú) knihu o ňom, mohol si všimnúť, že je v nej aj mapa mesta so všetkými budovami, ktoré hovoria o jeho pôvode a kultúrnych koreňoch. Šanghajčania boli uchvátení Skuteckého ulicou, lebo uvideli v nej prapôvod historického

tvoroslovia eklektickej architektúry, ktoré neskôr Hudec rozvíjal v prvom štádiu svojej tvorby v Šanghaji.

Znovu citám od Huang WeiMinga: „Pri prechádzke mestom sme videli aj budovy postavené Hudecovým otcom. Trojposchodová budova v západnom štýle dýcha elegantnou atmosférou, vôbec by sme nespozorovali, že má za sebou vyše storočnú históriu. Viaceré krásne starobylé budovy mesta postavila firma Hudecovho otca potvrdzujúc, že aký otec, taký syn“.

Kultúrny turizmus sa nedá vytvoriť bez účasti všetkých občanov. Majiteľ domu v Bakossovej 4 mohol už využiť vo svojej reštaurácii a reklame fakt, že Ladislav Hudec sa narodil v tomto

dome a má na ňom pamätnú tabuľu od mesta. Prečo nedovolil majiteľ domu v Dolnej ulici, aby ho mesto označilo pamätnou tabuľou s menami dvoch slávnych lekárov mesta? Prečo sa nepodarilo počas celých desaťročí vyriešiť podmienky návštev turistov v našich cirkevných stánkoch, ktoré majú vynikajúcu umelecko-historickú úroveň? Prečo sa nechceme chváliť dávnou prítomnosťou medzinárodne známych osobností v našom meste? Osvojiť si tieto princípy je základným predpokladom procesu vybudovať zo svojej minulosti budúcnosť.

Ladislav Hudec by mal mať svoju samostatnú expozíciu v meste – pre tento účel by bol najlepší jeho impozantný rodičovský dom na Skuteckého ulici 15 (alebo aspoň jeho časť). Mohol by byť hlavným cieľom jeho návštevníkov, ale okrem toho v meste by si mohli pozrieť dom, kde sa narodil (a spojiť to s obedom alebo večerou), kde chodil do škôl, do kostola, kde pracoval na stavbách svojho otca a kde odpočíva v pokoji so svojimi predkami a štyrmi súrodencami na evanjelickom cintoríne (všetci sa sem „vrátili“, hoci po roku 1922 už nežili na území Slovenska).

Jeho životný príbeh by bol nesmierne pútavý aj ako hraný film.

Na začiatok máme všetko potrebné.

Klára Kubičková

Pokračovanie nabadúce.

L. E. Hudec: Vila rodiny Liu, Šanghaj, 1927-1931.

Strohá prísnosť neoklasicizmu otca Juraja Hudeca, 1906.

STRETNUTIE RODÁKOV Z BANSKEJ BYSTRICE

Zdvorilo prosíme čitateľov Bystrického Permona aby preposlali tento oznam svojim príbuzným, resp. svojim známym Bystričanom, ktorí žijú v zahraničí. Za Vašu ochotu srdečne ďakujeme!

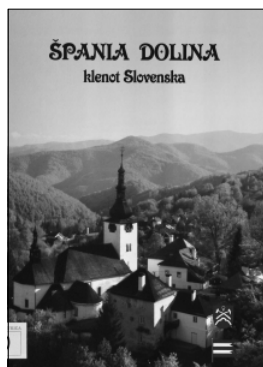
POZVÁNKA

na celosvetové stretnutie rodákov – Banskobystričanov v dňoch 12. - 14. septembra 2014

Kontakt: info@permon.eu

NOVÁ PUBLIKÁCIA O ŠPANEJ DOLINE

Z náhrdelníka obcí a dedínok obklopujúcich Banskú Bystricu je bezpochyby najzaujímavejšia a najatraktívnejšia Špania Dolina (728 m n. v.). Gravituje k nej nielen domáci, ale aj zahraniční návštevníci (uvádza sa ročne okolo 10 000 návštevníkov). Niet sa čomu diviť. Táto bývalá banícka

osada so široko známymi ložiskami medi skutočne ukrýva celé spektrum zaujímavostí. Kým v neolite a neskôr v 13. storočí priťahovala človeka pre ťažbu medenej (a striebornej) rudy, dnes Banská Bystrica púta najmä celou škálou svojich historických pamiatok. Obec láka filmárov (M. Lubellán), historikov (P. Dvořák, Z. Mičková) či maliarov (napr. M. Mikloš) ako aj každoročné podujatia s medzinárodnou účasťou – (Sympózium Jozefa Langera).

Kolektívne dielo autorov publikácie „ŠPANIA DOLINA - klenot Slovenska“ (2013) jednoduchým a zrozumiteľným jazykom opisuje jednotlivé pamätihodnosti obce. Text je doplnený aj historickými legendami. Najnovšie výsledky archeologického výskumu potvrdili výskyt medi zo Španej doliny aj v Namibii. Povedomú zelenú farbu, ako vedľajší produkt pri ťažbe medi, využil aj známy maliar Sandro Boticelli (v Banskej Bystrici tiež povestná kúpajúca sa nahá Zuzana v zelenej sieni).

V publikácii prevláda skôr fotografický materiál ôsmich fotografov. Počet fotografií je 149. Komu sa zdá toto množstvo nedostatočné, môže siahnuť po obrazovej publikácii Mira Lubellána „Špania Dolina“ (2013) s takmer desiatimi desiatkami (85) nielen dokumentačných fotografií, ale aj romanticko-poetických snímok zákutí tejto malebnej obce. Veľkým plusom spomínanej publikácie je fakt, že slovenský text je preložený do anglického a nemeckého jazyka. Uvítajú to najmä zahraniční turisti, ktorých je v Španej Doline vždy dosť. Druhá časť publikácie so 107 fotografiami tvorí prehľad historických zaujímavostí z Banskej Bystrice a šiestich obcí z najbližšieho okolia (Donovaly, Dolný Harmanec, Motyčky, Staré Hory, Tajov a Turecká). Podobne ako v prvej časti publikácie, aj v tomto prípade je slovenský text preložený do dvoch svetových jazykov (anglický

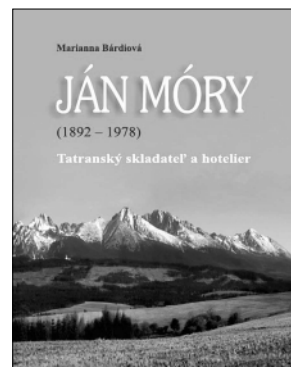
a nemecký). Kvalitu knihy zvyšuje aj využitie najnovších tlačiarenských vymožeností. Na záver sa žiada pripomenúť, že k týmto dvom uvedeným knihám pribudla v minulom roku aj odborná publikácia Zuzany Mičkovej „Banícka osada Špania Dolina – Od neskorého stredoveku k rannému novoveku“. Španej Doline sa tak v roku 2013 dostalo dobrej a zasluženej propagácie. Vyzdvihovaná je pre svoju peknú okolitú prírodu, osobitú architektúru ako aj pre množstvo historických pamiatok skoncentrovaných na takom malom priestore. Kto by si túto skromnú a malebnú obec nezamiloval? Zostáva už len veriť, že Špania Dolina svoj potenciál využije na rozvoj cestovného ruchu v oblasti nášho mesta.

Norbert Gáborčík

Nová kniha: Ján Móry

Ide o skutočný príbeh hudobného skladateľa a hoteliera Jána Móryho, ktorý zveľadil dedičstvo predkov, ale svojim potomkom ho nemohol zanechať, lebo mu ho v roku 1945 poštát-nili. Napriek tomu, že bol prvým operetným slovenským skladateľom, ktorého piesne, orchestrálné skladby a hudobnodramatické diela sa s úspechom hrávali v strednej Európe a vysielali v rozhlas, napriek tomu, že ako učiteľ a riaditeľ Hudobnej školy v Spišskej Novej Vsi vchoval mnohých významných hudobníkov a napísal pre nich viacero skladieb, v dejinách hudby sa o ňom zachovalo veľmi málo zmienok. Kniha sa snaží tieto medzery vyplniť a na pozadí príbehu jednej rodiny ukázať aj mladšej generácii podoby a premeny života a osudov ľudí na Slovensku v 20. storočí.

Marianna Bárdiová

Z HISTÓRIE TURISTICKÉHO UBYTOVANIA V BANSKEJ BYSTRICI

Keď sa v roku 1920 banskobystriční priaznivci turistiky združili v Klube československých turistov, prirodzenou súčasťou ich programu sa stala aj téma rozvoja cestovného ruchu v našom meste a regióne. Atraktívne pamiatky a najmä horské prostredie ideálne pre pešiu i lyžiarsku turistiku, boli magnetom najmä pre záujemcov z Čiech, ktorým vznik Československej republiky značne rozšíril možnosti turistických aktivít v oblasti Nízkych a Vysokých Tatier. Zvýšenie turistického ruchu v našom meste a jeho okolí podnietilo aj aktívnejší záujem o organizovanú turistiku najmä medzi mladšou generáciou a malo tiež pozitívny vplyv na rozvoj podnikania v oblasti dopravy, stravovania a ubytovania.

Stredoslovenská župa Klubu československých turistov preto venovala veľkú pozornosť potrebe vytvárať nenáročné a finančne dostupné ubytovanie. Vyzývala jednotlivé turistické odbory, aby sa zamerali na zriaďovanie turistických nocľahární najmä pre menej majetnejšie vrstvy záujemcov – pre študentov a turistický dorast. Prvá študentská nocľaháreň KČST v Banskej Bystrici bola zriadená už v roku 1921, a to v priestoroch Kláštora milosrdných sestier.

Na valnom zhromaždení Stredoslovenskej župy KČST 5.2.1927 sa už vo výročnej správe konštatovalo, že v roku 1926 bolo v Stredoslovenskej župe zriadených 12 turistických nocľahární s 230 lôžkami, na ktorých v priebehu roka prenocovalo spolu 2169 návštevníkov. Aj časopis Krásy Slovenska v danom roku konštatuje, že „odbor KČST v Banskej Bystrici sa plne stará o pohodlie turistu a navštevovateľa“ a obhospodaruje dve turistické nocľahárne v priestoroch chlapčenského a dievčenského gymnázia.

V zachovaných zápisniciach zo zasadaní výboru Odboru KČST v Banskej Bystrici sa môžeme dočítať podrobnejšie informácie o bežných problémoch s prevádzkou nocľahární a zvyšujúcim sa záujmom o ich využívanie. Správca nocľahárne v roku 1928 konštatoval, že „nocľaháreň

je veľmi pekne frekventovaná“. Taxy za ubytovanie sa prispôbovali jednotlivým kategóriám záujemcov podľa toho, či bol, alebo nebol členom KČST a v niektorých prípadoch, ak išlo o ucelené zájazdy, tak sa poskytovali aj osobitné zľavy a účastníkov stredoškolských pretekov, ktoré sa konali v Ban. Bystrici v júni 1929, ubytovali dokonca zadarmo.

Každoročne sa však vynáral problém súvisiaci s nutnosťou dojednávať s majiteľom objektu potenciálnej nocľahárne vyhovujúce podmienky prenájmu priestorov, čo nakoniec viedlo k úvahám, ktoré boli v zápisniciach z marca a apríla 1929 formulované nasledovne: „...Rokovalo sa o podnete k premýšľaniu ohľadom zadováženia stálej nocľahárne....S veľkým záujmom bol vypočutý návrh p. Kneppu o vybudovaní vlastného turistického domu...“. Tieto úvahy však zostali len v rovine neuskutočnených zámerov. V zápisnici odboru KČST z 30. januára 1930 je síce záznam, že sa bude vyjednávať o možnosti získania miestnosti pre turistickú nocľaháreň v Národnom dome, ale zrejme neúspešne, lebo až do roku 1946 sa na účely turistickej nocľahárne s väčšími či menšími problémami stále využívali prenajaté priestory v školských budovách chlapčenského a dievčenského gymnázia. Návštevnosť bola celkom slušná – v 1930 za pol roka bolo poskytnutých 629 nocľahov, v roku 1933 sa uvádza dokonca 996 nocľahníkov. V lete 1932 bola Banská Bystrica zrejme zaujímavým cieľom pre moravských učiteľov – uvádza sa, že počas dvoch letných mesiacov tu prenocovalo 200 účastníkov výprav učiteľov z Brna, Moravskej Ostravy a Valašského Meziříčí. V novembri 1932 sa v zápisnici uvádza, že nocľaháreň v gymnáziu môže byť používaná aj v zime, získali sa na ten účel dve ďalšie miestnosti v budove gymnázia. V roku 1933 prináša časopis Detvan informáciu aj o otvorení Sokolskej turistickej nocľahárne (s 30 postelami), umiestnenej v budove parných kúpeľov v Banskej Bystrici.

Pokračovanie na str. 20.

Z HISTÓRIE TURISTICKÉHO UBYTOVANIA V BANSKEJ BYSTRICI

Pokračovanie zo str. 19.

O záujme štátu na rozvoji najmä mládežníckej turistiky svedčí napríklad aj rozhodnutie Krajiniského úradu v Bratislave, ktorý vydal výnos č. 54. 359 zo dňa 25. 2. 1936, v ktorom vyzýva všetky okresné a im rovné úrady na Slovensku, aby okamžite nadviazali styk s odborními a župami KČST vo veci zriadenia nocľahární pre mládež. Pred letnou sezónou v roku 1936 slovenská komisia KČST žiada jednotlivé odbory aj o poskytnutie bezplatného ubytovania pre chudobných študentov. V zápisnici Odboru KČST Banská Bystrica zo dňa 13. 5. 1936 je uznesenie - poskytnúť na tento účel bezplatne 10 nocľahov v ubytovni v Banskej Bystrici, v horských chatách patriacich odboru 20 nocľahov v chate na Suchom vrchu, 10 v chate na Kráľovej studni a „budeme vyjednávať s YMCA a Národným domom, či im môžu zdarma poskytnúť stravu“. Aj mestská rada Banskej Bystrice sa snaží pomáhať - ako uvádza správa uverejnená 13. 5. 1938 v periodiku Naše noviny, miestnemu odboru KČST bola udelená podpora Kčs 300 na doplnenie inventára turistickému nocľahárne.

Zmenou štátoprávneho usporiadania, namiesto dovtedajšieho Klubu československých turistov vzniká na Slovensku Klub slovenských turistov a lyžiarov. A tak sa 31. mája 1939 koná ustanovujúce valné zhromaždenie Odboru KSTL v Banskej Bystrici a už na jeho prvej schôdzi dňa 1. 7. 1939 referent nocľahárne informuje, že „nocľaháreň nachádza sa v úplnom neporiadku“ a nie je prevádzkovo schopná“. Aj II. valné zhromaždenie Odboru KSTL v apríli 1940 konštatuje veľký úpadok nocľahárne, až v októbri sa podarilo znovu sprístupniť 1 miestnosť s 20 postelami v budove chlapčenského gymnázia. Zápisnice odboru KSTL z rokov 1941 až 1943 sa tejto téme veľmi nevenujú, je z nich zrejme len to, že nocľaháreň bola v prevádzke.

Na valnom zhromaždení v apríli 1944 referent nocľahárne P. Drobka referuje, že priestor nocľahárne slúži ako úkryt gymnázia, preto navrhol zabaliť inventár do debien a uložiť v niektorej chate - nakoniec však boli slamníky, pokrovcy a postelne prádlo dané k dispozícii mestu.

Počas vojnových čias boli aktivity odboru KSTL prerušené, až v auguste 1945, po viac ako ročnej prestávke, sa znovu zišlo valné zhromaždenie KSTL a vytýčilo program obnovy vojnou zničených chat a znovuzriadenie turistickému nocľahárne v meste. V novembri 1946 sa na schôdzi výboru KSTL konštatuje, že: „Odbor KSTL v Banskej Bystrici, nakoľko ešte dodnes nemá turistickú nocľahárňu, počas letnej sezóny núdzovo ubytoval v chlapčenskom a dievčenskom internáte vyše 1.400 návštevníkov turistov, medzi nimi dve výpravy cudzozemských študentov zo svetového študentského kongresu z Prahy. Problém turistickému nocľahárne doposiaľ nie je vyriešený.“

Miestny národný výbor v Banskej Bystrici v roku 1947 prenajal odboru KSTL priestory v budove bývalej kovorobnej školy (na Námestí SNP č.14) za ročný uznávací poplatok 50.- Kčs, s tým, že tieto miestnosti si odbor KSTL sám upraví a opraví na svoj vlastný náklad. A tak bola, aj za finančnej podpory ONV, dňom 1. 7. 1947 znovu otvorená turistická

nocľaháreň - najprv v rozsahu 74, neskôr 82 postelí a do konca daného roka v nej prenocovalo 3.457 osôb, z toho 10 školských výprav s 385 deťmi. Za ďalší rok, 1948, referent nocľahárne Linkeš uvádza, že „v nocľahárni bol počas celého roku 1948 čulý ruch, bolo ubytovaných celkom 7.667 osôb, z toho najviac školská

mládež. ... vďaka chodia k nám aj závodníci kolkárenských pretekov, herci, športovci, tiež učitelia, ktorí na pedagogických kurzoch sa tu zdržujú.“ V roku 1949 je návštevnosť tiež dosť veľká a mnohé výpravy sa musia pre nedostatok miesta odmietnuť. Časopis Krásky Slovenska v roku 1951 publikuje Soznam turistických nocľahární na Slovensku v zimnej sezóne 1951 - uvádza aj nocľaháreň v Banskej Bystrici s kapacitou 100 postelí.

Súbežne s prevádzkovaním nocľahárne, snažil sa odbor KSTL nadviazať aj na úvahy o zriadení turistického domu v Banskej Bystrici. Zachoval sa dokument „Pamätný zápis o rokovaní na ONV v Banskej Bystrici dňa 6 februára 1947, vo veci zriadenia turistického centra, nocľahárne atď. v Banskej Bystrici.“ Predmetom rokovania bolo „zaistenie vhodného objektu a parcely pre výstavbu reprezentatívneho domu turistov banskobystričkej oblasti“. Ako riešenie sa ponúkal zámer ONV, ktorý „pre ciele turistického a cestovného ruchu“ pripravoval konfiškáciu „kolaborantského majetku Černého - Reštaurácia pod Urpinom“, (Svätotajský rad č. 6, teraz Cesta po Urpinom č. 6, v ktorom je v súčasnosti Červený kríž - Sociálne zariadenie). Dôvodom konfiškácie bola skutočnosť, že v miestnostiach objektu menovaného majiteľa sa konali schôdzky miestnych členov Deutsche Partei s gestapom. KSTL malo požiadať o pridelenie funkcie národného správcu uvedeného objektu, v ktorom doterajší správca Krajč prevádzkoval „športovú reštauráciu“.

K zámeru získania objektu pre turistický dom zaujalo kladný postoj aj Ústredie KSTL a 31. júla 1947 poslalo banskobystričkému odboru nasledovnú výzvu: „Žiadame Vás, aby ste vykonali v našom zastúpení všetky predpráce na zaistenie hostinca pod Urpinom, v ktorom by sa mal vybudovať turistický domov s úradovňami odboru, turistickému oblasti, úradovňami Lyžiarskeho sboru a Slovakotouru. Vyzvite vlastníka domu, či by bol ochotný objekt odpredať a v zápornom prípade pokračajte prípravu na vyvlastňovanie pokračovanie. Vlastníkom zamýšľaného turistického domova by mal byť Váš odbor, prípadne ústredie.“ Na

základe toho Odbor KSTL dňa 15. novembra 1947 poslal Okresnému národnému výboru v Banskej Bystrici „Žiadosť o vyvlastňovacie pokračovanie pozemku na stavbu Turistického domova“. Prílohou k tejto žiadosti bol „Lokalitný program na stavbu turistického domu v Banskej Bystrici“, ktorý uvádzal, že turistický dom by mal byť postavený na predmetnom skonfiškovanom súkromnom pozemku „s pribráním mestského pozemku slúžiacého nateraz ako zeleň“, kde sa uvažovalo aj o výstavbe výfahu na Urpin. Uvedené plány však skončili len ako archívne dokumenty.

Dušan Kaliský

Nocľaháreň KSTL - Námestie SNP č. 14.

Nocľaháreň KSTL - Námestie SNP č. 14.

BYSTRICKÝ PERMON

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina. Jazyková korektúra: Mira Bakerová, Dana Jurčáková.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica, Registr. číslo: OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permun.eu